

IPÎ Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată

Catedra Psihologie și științe socio-umaniste

APROBAT

la ședința Catedrei

_____ 2014

**Șef catedră,
V. Guțuleac, dr.**

Psihologie: curs integrativ

Note de curs

Autor

Bulat Irina

Chișinău, 2013

CONȚINUT

I. PSIHOLOGIE GENERALĂ

Tema 1. Introducere în psihologie	3
Tema 2. Procesele psihice	7
Tema 4. Stările psihice	17

II. PSIHOLOGIA PERSONALITĂȚII

Tema 1. Personalitatea	21
Tema 2. Temperamentul. Caracterul.....	24
Tema 3. Aptitudinile	29
Tema 4. Conceptul de orientare a personalității și motivația activității	33

III. PSIHOLOGIE SOCIALĂ

Tema 1. Psihologia socială a personalității	39
Tema 2. Psihologia interacțiunii interpersonale	42
Tema 3. Psihologia grupurilor sociale.....	46
Surse bibliografice	55

I. PSIHOLOGIE GENERALĂ

Tema 1. Introducere în psihologie

- 1.1 Psihologia ca știință
- 1.2 Scurt istoric al psihologiei
- 1.3 Psihicul uman
- 1.4 Principiile psihologiei

1.1. Psihologia ca știință

Psihologia (din greacă *psyche* - „suflet”, *logos* - „știință”) este o știință despre legitățile dezvoltării și funcționării psihicului.

Particularitățile naturii obiectului psihologiei definesc locul ei deosebit în sistemul cunoștințelor științifice. Deosebirile sferei psihice sunt următoarele:

- localizarea bazei fizice a psihicului în interiorul organismului;
- psihicul este nematerial și, prin urmare, este imposibil de observat;
- imposibilitatea fixării proceselor psihice în sistemul nervos;
- utilizarea parțială a complexului capacităților de cunoaștere.

Cu scopul de a studia realitatea psihică psihologia parcurge la diferite metode, din care cele mai importante sunt *metoda observării* și *experimentul*. De asemenea sunt utilizate *autoobservarea*, *convorbirea*, *ancheta*, *analiza produselor activității*, *metoda biografică* și *teste psihologice*.

1.2. Scurt istoric al psihologiei

Istoria psihologiei poate fi prezentată ca o succesiune a etapelor de constituire a reprezentărilor despre obiectul, metodele și principiile explicative ale psihologiei.

Prima etapă (preștiințifică) se caracterizează prin dezvoltarea cunoștințelor psihologice în cadrul altor discipline științifice. Această perioadă a fost precedată de apariția și dezvoltarea reprezentărilor despre suflet în cadrul sistemelor religioase și ritualelor. Acele cunoștințe explicau astfel de fenomene ca, somnul, visele, stările de trans, acțiunea interdicțiilor (tabu), moartea etc [5, p. 29].

O altă caracteristică importantă ale acestor viziuni este *animismul* - credința în însuflețirea tuturor obiectelor realității: atât a celor însuflețite, cât și a celor neînsuflețite [5, p. 29].

A doua etapă (științifică, filosofică) s-a manifestat prin dezvoltarea învățaturii despre suflet, care s-a format în cadrul filosofiei și medicinei antice. Noile reprezentări erau civile, accesibile pentru toți [5, p. 29]. Scopul constituirii învățaturii despre suflet a constat în descoperirea proprietăților și legităților existenței acestuia. Reprezentantii ei

principali sunt Democrit (toate elementele din natură sunt înzestrate cu psihic), Plato (sufletul este o realitate autonomă, separată de corp și unită accidental cu el) și Aristotel (sufletul este ceva al corpului, care îi transmite calitatea particulară de viu).

A *treia etapă* a fost marcată de apariția termenului „conștiință”, introdusă de Rene Descartes, care se considera criteriu de diferențiere a sufletului și corpului. Metoda *introspecției* (observarea propriului comportament, propriilor gânduri și trăiri), conform filosofului francez, dovedește existența conștiinței (Cogito ergo sum – „Gîndesc, deci exist”).

Desprinderea psihologiei de filosofie a avut loc în secolul XIX. Acest fapt se datorează înființării de către Wilhelm Wundt în anul 1879, la Leipzig, primului laborator psihologic, unde se efectuau experimente cu scopul studierii fenomenelor psihologice. Astfel, psihologia a devenit știință independentă cu obiect de studiu, metode de cercetare și bază teoretică.

1.3. Psihicul uman

Psihicul este un rezultat, un produs, o funcție a materiei, îndeosebi a celei superior organizate, care este creierul. Psihicul este o formă specifică de reacție a organismului la solicitările mediului cu scopul adaptării.

Psihicul uman are 3 niveluri:

- *nivelul conștientului*
- *nivelul inconștientului*
- *nivelul subconștientului*

Conștientul este forma supremă de reflectare a realității obiective. Acest nivel este dezvoltat doar la om. El se formează în societate. Rolul conștientului constă în formarea scopurilor activității, în planificarea prealabilă a acțiunilor și prevederea consecințelor acestora. El include atitudinea omului față de mediul înconjurător. De aici reiese proprietățile conștientului, care constau în formarea atitudinilor, în cunoaștere și trăire.

Subconștientul cuprinde actele care au fost cumva conștientizate, dar care, în prezent, se desfășoară în afara controlului conștient. El este „rezervorul” unde se conservă amintirile, automatismele, deprinderile, ticurile, montajele intelectuale, adică toate actele care au trecut cândva prin filtrul conștiinței, s-au realizat cu efort, dar care se află într-o stare latentă, fiind însă în stare să devină în orice moment active.

Inconștientul este nivelul primar, de profunzime al organizării psihicului uman. În inconștient se află tendințele înfrîmate, înăbușite, refulate, frustrate. Inconștientul este cel care explică lapsusurile, actele ratate, visele. Acesta cuprinde tendințele ascunse, conflictele emoționale, neagă ordinea impusă de conștiință, dar fără să facă dezordine, ci aduce o altă ordine.

1.4. Principiile psihologice

Principiile psihologiei sunt concepții fundamentale, care determină înțelegerea esenței și izvoarelor psihicului uman, particularităților formării și dezvoltării, mecanismelor funcționării și formelor manifestării, modalităților studierii acestuia.

- (1) **Principiul interacțiunii și dezvoltării.** Interacțiunea și dezvoltarea sunt două aspecte indisolubile ale influenței reciproce a obiectelor. Indisolubilitatea interacțiunii și dezvoltării se explică prin aceea că interacțiunea este posibilă doar ca dezvoltare, iar dezvoltarea este o modalitate a obiectelor interacțiunii de a exista [5, p. 17]. În urma interacțiunii are loc formarea noilor structuri datorită efectului de dezvoltare a acestui fenomen.
- (2) **Principiul determinismului.** Determinația sau cauzalitatea reflectă legătura genetică (cauzală) dintre fenomene, adică producerea de către fenomenul anterior (cauză) a celui ulterior (consecinței) [5, p. 18]. Legătura cauzală este ireversibilă: fenomenul odată produs nu poate fi complet înlăturat, iar procesul de producere este întotdeauna orientat spre un anumit scop.
- (3) **Principiul integrității.** Acest principiu explică proprietatea obiectelor de a păstra identitatea sa în procesul interacțiunii [5, p. 19].
- (4) **Principiul activității.** În baza fenomenului activității stă posibilitatea de a realiza (actualiza) modelele interacțiunilor acumulate [5, p. 21]. Conținutul activității este determinat de corespunderea caracteristicilor interacțiunilor anterioare scopurilor actuale; caracteristicilor situației, în care vor fi realizate scopurile și resursele care vor fi utilizate pentru aceasta.
- (5) **Principiul subiectivității.** Structurile noi, formate în urma interacțiunii, conțin în sine toată diversitatea interacțiunilor cu lumea [5, p. 21]. Aceste structuri sunt unice, deoarece istoria formării acestora este individuală.
- (6) **Principiul reconstrucției.** Structurile, care acumulează modelele interacțiunii cu lumea, și procesele de actualizare ale acestor structuri sunt inaccesibile pentru studierea nemijlocită. De aceea, se determină raporturile de asemănare dintre diferite componente ale interacțiunii integrale. O parte din aceste componente este accesibilă aprecierii datorită procedurilor de cercetare, iar cealaltă – poate fi doar reconstruită în baza acestor aprecieri [5, p. 21-22].

Întrebări de verificare:

1. Ce este psihologia?
2. Care sunt etapele evoluției obiectului de studiu al psihologiei?
3. Definiți noțiunea de psihic.
4. Denumiți și caracterizați nivelurile psihicului uman.
5. Ce concepții fundamentale determină cunoașterea psihologică?

Tema 2. Procesele psihice

2.1. Senzațiile. Percepțiile. Reprezentările

2.2. Memoria

2.3. Imaginația

2.4. Gîndirea

2.5. Limbajul

2.6. Atenția

2.7. Voința

2.8. Afectivitatea

2.1. Senzațiile. Percepțiile. Reprezentările

Senzația este un proces psihic cognitiv elementar prin intermediul căruia se reflectă sub forma imaginilor simple și primare însușirile obiectelor și fenomenelor cînd acestea influențează nemijlocit (direct) asupra organelor de simț [1, p. 124].

Senzația este prima etapă a procesului cognitiv și constă în reflectarea separată ale proprietăților (însușirilor) obiectelor.

Baza fiziologică ale senzațiilor o constituie *analizatorii* – formațiuni anatomice complexe prin care sistemul nervos central recepționează informația din mediul extern sau intern [4, p. 165]. Analizatorul este alcătuit din următoarele elemente:

- *Receptorul* transformă stimularea în impuls nervos.
- *Calea de conducere* transferă impulsul nervos de la receptor la veriga centrală și realizează un prim filtraj senzorial astfel încît la veriga centrală nu ajung decît stimulările cu rol adaptativ pentru om.
- *Veriga centrală* se găsește pe scoarța cerebrală și are rolul de a transforma impulsul nervos în senzație.
- *Conexiunea inversă* este calea de la veriga centrală spre receptor ce are rolul de a regla adaptarea pentru stimulul respectiv.

În dependență de natura analizatorului pot fi diferențiate următoarele tipuri de senzații [1, p. 138]:

- 1) *senzații vizuale*: iau naștere ca urmare a recepționării și prelucrării, în cadrul analizatorului optic (ochiul), a undelor magnetice (lumina).
- 2) *senzații auditive*: apar ca rezultat al recepționării și prelucrării de către analizatorul auditiv (urechea) a undelor sonore;
- 3) *senzații olfactive și gustative*: reflectă anumite proprietăți chimice ale substanțelor datorită funcționării analizatorului olfactiv (nasul) și gustativ (limba);
- 4) *senzații cutanate*: iau naștere la atingerea sau apăsarea ușoară a diferitelor puncte ale pielii și reflectă însușiri importante ale materialelor din jur, precum duritatea, asperitatea (netezimea), natura materialului (metal, lemn, plastic), etc.

De asemenea, există *senzații interoceptive* (semnalizează despre starea organelor interne), *proprioceptive* (semnale despre poziția corpului în spațiu) și *exteroceptive* (informație din mediul extern) [4, p. 171-172].

Dezvoltarea senzațiilor se începe imediat după ce omul se naște. Însă, există diferențe în gradul de maturitate și etapele de dezvoltarea ale acestora. Din momentul ce omul se naște, cele mai dezvoltate senzații se dovedesc a fi senzațiile *cutanate* (temperatura, atingeri și durerea), *gustative* și *olfactive* (senzațiile legate de hrănire) [4, p. 183]. Senzațiile *auditive* și *vizuale* se dezvoltă mai greu, ce se explică prin complexitatea structurii și organizării funcționării organelor respective și gradului scăzut de maturitate ale acestora [4, p. 183].

Între toate tipurile de senzații există o interconexiune. Datorită acestui fapt este posibilă obținerea informației relativ ample despre lumea înconjurătoare. Dar informația dată se limitează doar cu date despre calitățile obiectelor. Imaginea completă a obiectului se formează la nivelul percepției.

Percepția - proces psihic cognitiv senzorial elementar prin intermediul căruia se reflectă *unitar și integral* însușirile obiectelor și fenomenelor când acestea influențează nemijlocit (direct) asupra organelor de simț [1, p. 235].

Percepția include senzații și este bazată pe ele. Pe lângă senzații în procesul de percepție sunt implicate gândirea, memoria, imaginația, formînd imagini sintetice ale obiectelor receptate. De asemenea, percepția se fundamentează pe experiența subiectivă și este influențată de particularitățile personalității omului, provoacă interese, aptitudini și stări afective.

Există mai multe criterii de clasificare a percepțiilor. În dependență de tipul de analizator au fost distinse:

- *percepție vizuală*
- *percepție auditivă*
- *percepție gustativă*
- *percepție olfactivă*
- *percepție tactilă*

În dependență de obiectul implicat în percepție pot fi disprinse:

- *Percepția spațiului* - în procesul percepției spațiului se disting percepția mărimii, formei și îndepărtării obiectelor, poziția unor obiecte față de alte obiecte, care îi livrează omului repere necesare pentru formarea abilităților de orientare, evaluare, alegere de comportamente adecvate condițiilor [4, p. 222-223].
- *Percepția timpului* este reflectarea duratei și succesiunii fenomenelor sau evenimentelor. Intervalele temporale sunt determinate de procesele ritmice ce au loc în organismul omului. Percepția duratei timpului depinde de conținutul activității omului [4, p. 231-232].

Pe baza experienței și cunoștințelor elementele separate, în procesul percepției, se unesc într-o imagine integrală.

Reprezentarea - proces cognitiv-senzorial, este imaginea obiectului sau fenomenului, ce nu acționează în momentul dat asupra organelor de simț [1, p. 291]. Ele sunt imagini

secundare ale obiectului sau fenomenului, păstrate în memorie. Reprezentările sunt imagini generalizate ale obiectelor. Din sute de mii de imagini ale percepției apar câteva imagini generalizate în care se păstrează ceea ce este mai important: mărimea relativă și dimensiunile obiectului, culoarea dominantă, detaliile ce îl deosebesc de alte obiecte asemănătoare.

Capacitatea de a avea reprezentări este diferită la oameni: unii văd imaginea în conștiință clar, viu, alții cu greu o pot trezi în conștiință. Reprezentările sunt treapta de trecere de la senzație la gândire.

Reprezentările sunt imagini senzoriale și sunt clasificate după analizatori: *reprezentările vizuale, auditive, olfactive, tactile și motorii* [1, p. 300].

După proveniență se evidențiază reprezentări, apărute pe baza senzațiilor și percepțiilor.

2.2. Memoria

Memoria este un proces psihic cognitiv logic prin care se realizează *memorarea, păstrarea și reproducerea* împrejurărilor vieții (senzațiilor, sentimentelor, mișcărilor, cunoștințelor din trecut) și ale activității personalității [1, p. 247].

Memorarea, păstrarea și reproducerea sunt procese ale memoriei [4, p. 248]. Memorarea constă în înregistrarea informației în memorie. Memorarea poate fi *mecanică* sau *logică, voluntară* sau *involuntară*. *Memorarea mecanică* duce la o învățare formală, adică la o memorare a formelor verbale și nu a conținutului logic. Ea este necesară în cazul când se memorizează numerele de telefon, numele de persoane, denumirile geografice etc.

Memorarea logică presupune înțelegerea celor memorate, a sensului și semnificației lor. Ea este eficientă și asigură rezolvarea promptă și eficientă a sarcinilor intelectuale și practice. Memorarea logică comparativ cu cea mecanică se realizează cu efort de memorare mai redus bazat pe mai puține repetiții.

Memorarea involuntară se caracterizează prin faptul că întipărirea informației se realizează neintenționat, fără stabilirea unui scop din timp.

Memorarea voluntară se caracterizează prin prezența scopului de a memora, prin depunerea unui efort voluntar în vederea realizării scopului. Ea e legată de necesitatea de a păstra cunoștințele, deprinderile necesare pentru activitatea de muncă.

Păstrarea presupune reținerea pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat a celor memorate. Păstrarea nu trebuie înțeleasă ca o simplă "depozitare", ci ca un proces activ, care presupune organizarea celor memorate și stabilirea unor relații între informațiile vechi și cele noi acumulate [4, p. 263].

Reproducerea constă în relatarea informației învățate anterior, în absența obiectului de referință [4, p. 270]. O formă simplă a reproducerii este *recunoașterea*. Recunoașterea – identificarea obiectului sau fenomenului recepționat ca deja cunoscut din experiența anterioară cu stabilirea asemănărilor dintre obiect și imaginea lui în memorie.

Uitarea este încă un proces al memoriei. Uitarea – pierderea capacității de a reproduce, iar câteodată și de a recunoaște ceea ce a fost memorat anterior [1, p. 402]. Uitarea

poate fi *parțială* (reproducerea incompletă sau eronată) sau *totală* (imposibilitatea de a reproduce sau a recunoaște –amnezie).

Memoria poate fi de *lungă* și de *scurtă durată*. *Memoria de scurtă durată* reține informația numai un interval de timp între 5 secunde și 8-10 minute. După acest interval informația ori este uitată, ori este trecută în memoria de lungă durată.

Memoria de lungă durată este "depozitul" evenimentelor cotidiene din viața individului. Ea poate fi egală cu ore, zile, luni, ani sau durata vieții.

2.3. Imaginația

Imaginația - un proces psihic cognitiv-logic complex de elaborare a unor imagini și proiecte noi în baza *combinării* și *transformării* experienței.

Există două tipuri de imaginație: *reproductivă* și *creatoare*.

Imaginația reproductivă - capacitatea de a reprezenta diverse obiecte, fenomene, situații, oameni în baza unor relatări verbale și intuitiv. Ea are o mare importanță la însușirea materialului de studiu. Imaginația reproductivă este cea mai frecventă formă, solicitată zilnic [1, p. 371-372].

Imaginația creatoare este cea mai importantă formă, manifestându-se voluntar și involuntar. Prin imaginația creatoare se înțelege crearea unei imagini, idei noi, originale. Imaginația creatoare se desfășoară ca o *analiză* (descompunere) și *sinteză* (combinare) a cunoștințelor acumulate. Astfel, analiza realizează o descompunere de asociații obișnuite, originale, care prin sinteză sunt organizate în alt mod, formând imagini noi [1, p. 371].

Sinteza se realizează prin mai multe procedee ale imaginației creatoare: *aglutinare*, *hiperbolizare* sau *diminuare*, *multiplicare* sau *omnisiune*, *diviziune* sau *rearanjare*, *adaptare*, *substituție*, *modificare*, *schematizare*, *tipizare*, *analogie*, *evidențiere*.

Aglutinarea (în traducere din greacă - înclieiere) - se iau părțile a două sau câtorva obiecte, procedee și se unesc, se "înclieie" așa încât să se obțină imaginea unui obiect nou (de ex., centaurul: trunchiul de taur, gâtul și capul - partea superioară a corpului uman).

Amplificarea sau *diminuarea* - modificarea exagerată a dimensiunilor. Acest procedeu este folosit, de exemplu, de caricaturisti, pentru amplificarea unor atribute fizice ale personajelor (de ex., uriași, pitici, minicalculatoare, microprocesoare).

Multiplicarea sau *omisiunea* unor părți ale ființelor sau obiectelor (de ex., ciclopul, coloana infinitului).

Diviziunea sau *rearanjarea* constau în separarea unui obiect, dispozitiv în părți componente și modificarea dispunerii acelor elemente în spațiu (ex., autoturisme cu motorul în spate sau ce dispun de trecerea de la tracțiunea de pe roțile din spate la cea pe roțile din față).

Adaptarea constă în modificarea unui obiect în așa fel încât să corespundă anumitor situații, cerințe (de ex., hidroavionul, automobilele amfibii, materialele hidro-și termoizolante).

Substituția presupune schimbarea unui element structural dintr-un ansamblu, cu altul care funcționează pe baza unui alt principiu funcțional (de ex., trenul cu perna magnetică, hidroglisorul).

Modificarea formei, volumului sau culorii unor obiecte pentru a corespunde unor noi cerințe (de ex., botaniștii obțin forme noi prin modificarea structurii genetice a diferitelor specii de plante (laleaua neagră)).

Schematizarea vizează selecția unor trăsături esențiale ale unui element și eliminarea aspectelor secundare, ne semnificative (de ex., acest procedeu este folosit în proiectarea tehnică, realizarea portrelor-robot, a hărților geografice).

Analogia - se construiește o imagine prin ceva asemănătoare cu un obiect real existent (de exemplu, aspectul exterior al avionului modern amintește mult o pasăre în zbor).

Tipizarea - cel mai complicat procedeu al imaginației creatoare ce constă în descompunerea și combinarea, în urma căruia se cristalizează imaginea (omul, faptele lui, relațiile cu alți oameni). Pictorii, scriitorii, sculptorii se bazează în mare măsură anume pe acest procedeu. Pentru ca opera să fie veridică, autorul trebuie să exprime în personaj, în situație nu persoana sau situația singulară, ci anume ceea ce-i tipic, ce se repetă de mai multe ori, ce este cel mai răspândit.

2.4. Gîndirea

Gîndirea - reflectarea mijlocită și generalizat-abstractă sub forma noțiunilor a însușirilor esențiale și necesare ale obiectelor și fenomenelor, a legăturilor logice, cauzale dintre ele [1, p. 308].

Reflectarea realității la nivelul gîndirii este mijlocită prin cuvînt. Pentru a formula definiția unui anumit fenomen, obiect sau eveniment, de regulă, este insuficientă o singură percepție. De asemenea, se dovedește a fi importantă acumularea unei anumite experiențe, păstrarea în memorie a unui șir de reprezentări. Pentru a defini un anumit obiect nou este nevoie de o experiență de definire a altor obiecte. Reprezentările, vocabularul necesar pentru formularea definițiilor, pe care le conține memoria, constituie acea bază de cunoștințe, prin intermediul căreia se produce procesul de gîndire.

Reflectarea realității la nivelul gîndirii are un caracter generalizator. Caracterul mijlocit și generalizator al gîndirii asigură cunoașterea de către om atât a fenomenelor, cît și a esenței lor. Datorită gîndirii omul reflectă nu numai ceea ce poate fi perceput nemijlocit cu ajutorul organelor de simț, dar și ceea ce este ascuns de percepție și poate fi cunoscut doar ca rezultat al analizei, comparației, generalizării.

Procesul de gîndire constă dintr-o serie de transformări mintale (operații), care sunt:

Analiza - împărțirea mintală a obiectelor și fenomenelor în părți, pentru a evidenția unele semne specifice și pentru a le cunoaște mai bine [1, p. 319].

Sinteza - unificarea mintală a elementelor izolate, a părților componente a obiectelor și fenomenelor într-un tot întreg [1, p. 319].

Analiza și sinteza sunt operațiile principale ale activității de gândire, deoarece prin intermediul lor este posibilă cunoașterea pe deplin a realității înconjurătoare.

Comparația - procesul mental de evidențiere a asemănărilor și deosebiriilor între obiecte și fenomene. Se compară noțiunea nouă cu noțiunile deja cunoscute.

Abstractizarea - evidențierea mentală a însușirilor esențiale a obiectelor și fenomenelor neluându-se în considerație însușirile neesențiale [1, p. 321].

Generalizarea - procesul mental de grupare a obiectelor și fenomenelor în grupe, evidențiind o calitate specifică a lor (de ex., mese, scaune, flori, fructe, legume etc.) [1, p. 321].

Clasificarea - procesul mental de structurare, de separare a obiectelor și fenomenelor în clase conform unor semne caracteristice (de ex., la biologie - clasa reptilelor, clasa amfibielor etc.) [1, p. 320].

Sistematizarea - procesul mental de selectare a grupelor, a claselor de obiecte.

Toate aceste operații nu se pot manifesta izolat, fără legatură reciprocă între ele.

2.5. Limbajul

Limbajul este o formă specială de comunicare între oameni. Comunicând prin limbaj, oamenii transmit unul altuia ideii, influențându-se reciproc. Comunicarea prin limbaj se realizează cu ajutorul limbii. Limba este un mijloc de comunicare între oameni.

Omul este singura ființă vorbitoare. Fără limbaj nu poate fi concepută nici existența omului ca ființă socială, nici existența societății însăși.

Limba este un sistem încheiat de semne, cuvinte și reguli gramaticale stabilite în societate de-a lungul timpului [1, p. 411]. Limba este un instrument de comunicare care se dezvoltă inclusiv prin preluarea de termeni din alte limbi; noii termeni devin cu timpul parte a limbajului cotidian. În lume există aproximativ 2800 de limbi vorbite dintre care doar 350 au sistem diferit de scriere. Limbajul este o activitate psihică prin intermediul căreia se comunică, se transmit intenții, atitudini.

În cazul comunicării umane se disting două forme de limbaj: *limbajul verbal* (în care se utilizează limba, cuvântul) și *limbajul nonverbal* (alte modalități de exprimare decât cuvântul: limbaj pictural, muzical, gestual etc.). Limbajul reprezintă modul în care se asimilează, se integrează și funcționează limba la nivel individual.

Dacă omul nu și-ar dezvolta limbajul în cadrul comunității în care trăiește, nu ar putea supraviețui.

Importanța limbajului verbal rezultă și din funcțiile sale: *de comunicare* (asigurarea transmiterii informației), *de cunoaștere* (instrument de fixare și obiectivare a informației despre obiectele și fenomenele externe), *ludică* (de joc), *de reglare* (medierea formulării și conștientizării stărilor conflictuale interne și în depășirea acestora), *expresivă* (manifestare complexă a unor idei, imagini prin cuvinte, intonație, mimică, pantomimică, gesturi) [4, p. 334].

Există încă două forme majore de limbaj verbal: *limbajul extern* și *limbajul intern*. *Limbajul extern* este singurul utilizat în comunicarea efectivă dintre indivizi. Limbajul extern este singurul folosit în comunicarea umană efectivă, se dezvoltă primul din punct de vedere ontogenetic, are două forme: oral și scris. *Limbajul intern* este rezultatul interiorizării și al consolidării schemelor funcționale ale limbajului extern. Limbajul intern este legat de viața interioară a individului, se dezvoltă mai târziu decât limbajul extern, se dezvoltă în paralel cu gândirea. Limbajul intern se deosebește de cel extern prin faptul că nu servește comunicării.

Formele limbajului extern sunt: *limbajul oral* și *limbajul scris*.

Limbajul oral este modul natural și primordial de realizare a limbajului verbal, fiind instrumentul principal în comunicarea cotidiană dintre oameni.

Limbajul scris apare și se dezvoltă mai târziu în ontogeneză, fiind mult mai pretențios din punct de vedere al comunicării optime.

2.6. Atenția

Atenția este procesul psihic de orientare selectivă, de concentrare a energiei psihonervoase asupra unor obiecte, însușiri sau procese, menite să conducă la sporirea eficienței activității psihice, cu deosebire a proceselor cognitive [1, p. 436].

Cea mai importantă caracteristică a atenției este *selectivitatea* [4, p. 355]. Dacă un fapt, o idee, un stimul verbal prezintă interes pentru o persoană, generează trăiri afective, aceste stări vor orienta și susține atenția cu ușurință și pe perioade lungi de timp. Orientarea atenției spre anumiți stimuli este concomitentă cu inhibarea altor stimuli, realizându-se astfel un fenomen de filtraj senzorial și de organizare, de autoreglare a energiei psihonervoase.

Atenția este un atribut al celorlalte procese psihice. Dacă se asociază cu percepția, atunci aceasta va fi mai clară, precisă și completă. Dacă se asociază cu memoria, atunci aceasta va fi mai bogată, fidelă, trainică. Dacă se asociază cu gândirea și imaginația, atunci acestea vor fi mai eficiente, profunde și creatoare.

Atenția se caracterizează prin următoarele însușiri [4, p. 366-370]:

- *Stabilitatea* înseamnă menținerea un timp mai lung a orientării și concentrării psihonervoase asupra aceluiași fapt sau aceleiași activități.
- *Concentrarea (intensitatea)* înseamnă mobilizarea intereselor și eforturilor într-o anumită direcție în funcție de semnificațiile stimulilor, paralel cu inhibarea acțiunii unor factori perturbatori.
- *Volumul*, adică cantitatea de date ce pot fi cuprinse simultan în planul reflectării conștiente este limitat. Volumul mediu este de 5-7 elemente.
- *Flexibilitatea* sau *mobilitatea* înseamnă capacitatea subiectului de a deplasa atenția de la un obiect la altul în intervale cât mai scurte de timp. Pragul minim de deplasare potrivit cercetărilor este de o șesime de secundă.

○ *Distributivitatea atenției* este proprietatea de a sesiza simultan înțelesul mai multor surse de informații.

Atenția se manifestă în mai multe forme. *Atenția involuntară* este declanșată de stimuli interni și externi și constă în orientarea, concentrarea neintenționată, declanșată spontan și fără efort voluntar [4, p. 363].

Atenția voluntară se caracterizează prin prezența intenției de a fi atent și a efortului voluntar de a-l menține [4, p. 364]. Autoreglajul voluntar se realizează prin orientarea intenționată spre obiectul atenției, selectivitate în funcție de scop și creșterea efortului psihic. Atenția voluntară este esențială pentru desfășurarea activității, dar datorită consumului energetic sporit, a intervenției oboselii se poate menține pe o perioadă relativ scurtă de timp.

Mobilizarea și concentrarea atenției voluntare se poate menține cu ajutorul cuvîntului care mărește valoarea semnalizării unor stimuli, cuvîntul orientează atenția.

Aceste două forme ale atenției sunt conexe între ele, existînd grade de trecere a uneia în cealaltă. De exemplu învățarea începe cu atenția voluntară, apoi apare interesul, plăcerea de a învăța, atenția treptat devenind involuntară.

Atenția habituală sau postvoluntară este o formă superioară de manifestare a atenției, fiind o atenție specializată, bazată pe obișnuințe și se formează prin educație, pentru că atenția se poate educa.

2.7. Voința

Voința este procesul psihic complex de reglare superioară a activității umane ce constă în mobilizarea și concentrarea forței și capacităților fizice și spirituale în vederea depășirii obstacolelor și realizarea scopurilor propuse conștient [4, p. 371].

Orice acțiune volitivă se începe cu conștientizarea scopului și motivului, iar tinderea spre scop se numește *dorință* [4, p. 383]. Însă, nu toate tendințele spre scop sunt suficient de conștientizate. În dependență de gradul de conștientizare a necesităților acestea sunt divizate în *atracție* sau *dorință*. De obicei, atracția este trăită ca o stare specifică împovăraătoare în formă de tristețe sau incertitudine. Din cauza caracterului său nedeterminat, atracția nu poate să se transforme în activitate orientată. Necesitatea prezentată în ea, de regulă, dispare sau se conștientizează și se transformă în dorință concretă.

Înainte ca dorința să se transforme în motiv și apoi în scop, ea este apreciată de către om, adică este trecută prin sistemul valorilor, capătînd o nuanță expresivă emoțională.

Avînd o putere de stimulare, dorința întetește conștientizarea scopului viitoarei acțiuni și construirea planului. Cu cît scopul este mai important, cu atît mai puternică este tendința declanșată de el.

În procesul realizării dorinței pot apărea concomitent cîteva dorințe contradictorii. Starea psihică care se caracterizează prin apariția dorințelor

contradictorii se numește *lupta motivelor* [4, p. 385]. Lupta motivelor include aprecierea rațiunilor pro și contra acțiunilor într-o anumită direcție, alegerea. Etapa finală a luptei motivelor constă în luarea deciziei și alegerea modului de acțiune.

Dacă executarea deciziei se amână pe o perioadă lungă de timp, atunci merge vorba despre *intenție*. Intenția este pregătirea internă a acțiunii amânate și reprezintă orientarea spre atingerea scopului fixată de decizie. Pentru realizarea intenției este necesară planificarea căilor de atingere a scopului. Realizarea acțiunilor planificate necesită *efort volitiv*. Efortul volitiv se manifestă printr-o stare de tensiune internă, care mobilizează resursele interne ale omului, necesare pentru efectuarea acțiunii planificate.

Această etapă a acțiunii volitive poate să se manifeste ambiguu: în unele cazuri ea se reflectă în activitatea externă, în alte cazuri – constă în abținerea de la acțiuni externe (*acțiune volitivă internă*).

2.8. Afectivitatea

Afectivitatea reprezintă orice trăire subiectivă care reflectă nivelul concordanței, potrivirea ori nepotrivirea dintre nevoile, dorințele, așteptările ori interesele individuale și ceea ce se întâmplă în situația reală [1, p. 451].

Datorită trăirilor afective omul conștientizează necesitățile sale și obiectele, spre care sunt orientate acestea. În același timp ele contribuie la satisfacerea necesităților și la atingerea scopurilor. Trăirile afective pot fi atât pozitive, cât și negative. Trăirile afective pozitive sunt legate de atingerea scopului dorit, iar cele negative – de insuccesul în realizarea acestuia.

Trăirile afective pot să se manifeste în mai multe forme [1, p. 456]:

– **Emoțiile** sunt trăiri afective de scurtă durată, de intensitate mare, foarte mobile și foarte expresive, care apar de obicei în relație cu un obiect identificabil.

– **Dispozițiile** sunt definite ca trăiri afective difuze și generalizate, relativ stabile (mobilitate moderată), cu o expresivitate nu foarte evidentă, dar ușor de identificat în nota ei dominantă, cu o durată a manifestării care merge de la moderată la foarte lungă (depresia). *A fi prost ori bine dispus* se referă la o experiență subiectivă care nu este determinată de un anumit obiect ori persoană (deși un obiect ori persoană poate fi ocazia apariției dispoziției) dar care se răsfrânge odată resimțită asupra oricărui obiect ori persoană întâlnite.

– **Sentimentele** sunt definite ca trăiri afective de intensitate moderată, cu o durată mare a manifestării, foarte stabile (mobilitate redusă), cu o expresivitate moderată, adesea inaparentă. Sentimentele se nasc din emoții care prin repetare își diminuează progresiv intensitatea, ca urmare a unor evaluări/aprecieri fundamentate de valori asumate mai mult ori mai puțin conștient.

– *Pasiunile* sunt definite ca trăiri afective foarte intense, foarte stabile, cu o durată de manifestare foarte mare și destul de expresive. Într-un sens pasiunile sunt înafara controlului subiectiv, indivizii cuprinși de o asemenea experiență afectivă fiind cumva împinși în direcția pe care acestea o imprimă vieții. Dependentele de substanțe (adicțiile) dar și dependentele de anumite activități (compunerea unei opere de artă) sunt clasificate în registrul comportamentelor determinate de pasiuni

Întrebări de verificare:

1. Ce sunt procesele psihice?
2. Descrieți procesele psihice cognitive elementare.
3. Caracterizați procesele psihice cognitive superioare.
4. Ce legătură există între procesele cognitive elementare și cele superioare?
5. Caracterizați voința ca proces conștient de regulare a comportamentului.
6. Dezvăluți esența proceselor psihice afective.
7. Analizați activitatea comună a proceselor psihice.

Tema 3. Stările psihice

- 3.1. Noțiunea de stare psihică
- 3.2. Categoriile de stări psihice
- 3.3. Stările psihice în situații de criză

3.1. Noțiunea de stare psihică

Starea psihică este o reflectare integrată a influențelor atât stimulilor interiori, cât și a celor exteriori, fără conștientizarea precisă a conținutului ei de obiect (vigoare, oboseală, apatie, depresie etc.) [3, p. 28].

Psihicul omului este foarte dinamic. Comportamentul omului în orice perioadă de timp depinde de particularitățile proceselor psihice și însușirilor de personalitate în timpul respectiv. Este evident că omul care doarme se diferă de cel care se află în stare de veghe sau cel fericit – de cel nefericit. Astfel, starea psihică caracterizează particularitățile psihicului omului într-o anumită perioadă de timp. În același timp, stările psihice influențează particularitățile psihice și însușirile de personalitate, adică acești parametri psihici sunt strâns legați. Stările psihice influențează procesele psihice, iar repetându-se des și dobândind stabilitate, pot deveni proprietăți ale personalității.

Starea psihică reprezintă componentul relativ stabil al psihicului, de aceea ea se definește ca o caracteristică relativ stabilă a activității psihice într-o anumită perioadă de timp [3, p. 28]. Ea este, de asemenea, o caracteristică energetică, care determină activitatea omului.

Orice stare psihică include în sine aspectul *fiziologic*, *psihologic* și *comportamental*.

La nivel *fiziologic* starea psihică se manifestă prin frecvența pulsului, tensiunea arterială etc.; la nivel *psihologic* – prin emoții pozitive sau negative, capacitatea de a gândi clar, posibilitatea de a regula stările organismului etc.; la nivel *comportamental* – prin exactitatea și corectitudinea acțiunilor efectuate, corespunderea acestora necesităților actuale etc.

Stările psihice se manifestă prin diversitate și polaritate. Ultima noțiune înseamnă că fiecărei stări psihice îi corespunde una opusă.

3.2. Categoriile de stări psihice

Viața este un șir neconținut de stări psihice.

În stările psihice se manifestă nivelul de echilibru al psihicului uman cu cerințele mediului [3, p. 29]. Stările de tristețe și bucurie, încântare și disperare apar în legătură cu situațiile în care omul este implicat și cum acestea sunt percepute.

Starea psihică este o particularitate temporară a activității psihice a individului, condiționată de conținutul și condițiile activității ale acestuia, atitudinea personală față de această activitate.

Stările psihice sunt, de regulă, stări reactive – sisteme de reacții la o anumite situații. Însă, toate stările psihice se diferă printr-o particularitate individuală brusc manifestată – o modificare curentă a psihicului individului.

Din mulțimea stărilor psihice ale omului este primit de a desprinde 3 grupuri mari: *stări tipice pozitive*, *stări tipice negative* și *stări specifice* [3, p. 29].

Stările tipice pozitive pot fi divizate în cele care se referă la viața cotidiană și cele care se referă la forma principală de activitate (învățătura sau activitatea profesională). La această categorie se referă bucuria, fericirea, dragostea etc., adică stările care au o nuanță expresivă pozitivă. În procesul învățării și activității profesionale se manifestă asemenea emoții tipice pozitive ca cointeresarea (față de obiectul învățării sau activității profesionale), inspirația, fermitatea ș.a. Starea de cointeresare formează motivația pentru efectuarea activității cu succes, care, la rândul său, conduce la munca asupra obiectului cu o activitate maximală, cu un randament complet al forțelor și cunoștințelor, cu descoperirea deplină a capacităților. Starea de inspirație reprezintă un complex al componentelor intelectuale și emoționale. Această stare intensifică concentrarea asupra obiectului activității, sporește activitatea subiectului, înăsprește perceperea, intensifică imaginația, stimulează gândirea creativă. Fermitatea înseamnă starea de pregătire de a lua o decizie și a o realiza, ce presupune chibzuiala, mobilizarea tuturor funcțiilor psihice și actualizarea experienței de viață și celei profesionale.

La stările tipice negative se referă atât stările opuse celor tipice pozitive (tristețe, ură, nefermitate), cât și stările specifice. Ultimele sunt *stresul*, *frustrarea* și *starea de încordare*.

Stresul este o reacție la orice influență negativă extremală. Stresurile pot fi nu doar negative, ci și pozitive – stări provocate de influențe pozitive puternice și asemănătoare prin manifestările sale cu stresul negativ.

Frustrarea este o stare asemănătoare cu stresul, dar mai ușoară și mai specifică, adică este o reacție la situații specifice. Frustrarea apare atunci, când există bariere în procesul satisfacerii necesităților.

Starea de încordare psihică apare ca reacție la o situație complicată din punctul de vedere al individului. Această stare poate apărea în urma influenței a unuia sau a mai multora factori

3.3. Stările psihice în situații de criză

Unele situații din viață lasă în urma sa traume în psihicul omului. Vulnerabilitatea psihică a fiecărui individ depinde de structura lui morală, ierarhia valorilor, sensul, care el îl redă diferitor fenomene. La unii oameni elementele structurii morale pot fi dezechilibrate, unele din ele pot dobîndi un statut de supravaloare, se formează accentuări morale ale personalității („locuri slabe”). Aceste accentuări pot conduce la stări de criză.

La circumstanțele psihotraumatice o personalitate adaptată, de obicei, reacționează prin schimbarea orientărilor sale. Sistemul de valori este direcționat spre

neutralizarea influenței psihotraumatice. În unele cazuri această proces poate aduce la consecințe negative: izolarea de societate, consumul drogurilor sau alcoolului etc. Astfel se dezvoltă dezadaptarea socială.

Dezadaptarea socială poate să se manifeste în 3 forme [4, p. 444-446]:

- *Starea de negativism* – prevalarea la om a reacțiilor negative, pierderea contactelor sociale pozitive.
- *Opoziția situațională* – aprecierea negativă a anumitor oameni, a comportamentului și activității lor, agresivitatea față de ei.
- *Izolarea socială* – autoizolarea individului în urma interacțiunilor conflictuale cu societatea.

Izolarea individului de societate se explică prin perturberarea orientărilor valorice ale personalității, negarea normelor de grup sau ale societății. Izolarea se manifestă printr-o stare emoțională specifică – stare de singurătate, îndârjire, mizantropie etc.

Izolarea socială poate să se transforme într-o anomalie de personalitate: individul pierde capacitatea spre reflecție socială, capacitatea de a lua în considerație poziția altor oameni, se reduce capacitatea de a compătimi și se dereglează identificarea socială [4, p. 452-453].

Încărcăturile îndelungate și grele, conflictele invincibile provoacă la om starea de *depresie* – stare emoțional-psihică negativă însoțită de pasivitate. În această stare omul simte deprimare, tristețe, îndepărtare de realitate, lipsa sensului vieții. Cade brusc autoaprecierea. Societatea este percepută ca ceva ostil și opus lui. Atunci când omul pierde capacitatea de a simți realitatea are loc *derealizarea*. *Depersonalizarea* se întâmplă atunci când omul pierde posibilitatea și necesitatea de a fi prezentat bine, nu tinde să se autoconfirme și să manifeste capacitatea de a fi personalitate. Insuficiența îndeplinirii energetice a comportamentului aduce la o stare grea, provocată de sarcinile nerezolvate, neexecutarea obligațiilor și responsabilităților.

În unele stări psihice se manifestă trăsăturile stabile de personalitate, însă există și stări epizodice care nu doar nu îi sunt caractere ei, ci și contrazic stilului ei de comportament.

Întrebări de verificare:

1. Ce sunt stările psihice?
2. Determinați aspectele stării psihice.
3. Ce categorii ale stărilor psihice cunoașteți?
4. Ce stări psihice pot fi declanșate de situațiile de criză?
5. Care este specificul stărilor psihice în situații de criză?

II. PSIHOLOGIA PERSONALITĂȚII

Tema 1. Personalitatea

- 1.1. Noțiunea generală de personalitate
- 1.2. Formarea și dezvoltarea personalității
- 1.3. Raportul dintre noțiunile *om*, *individ*, *individualitate* și *personalitate*
- 1.4. Aspectul social și biologic în structura personalității

1.1. Noțiunea generală de personalitate

Personalitatea (din latină *persona* - „mască”) poate fi definită ca un ansamblu dinamic și bine organizat de particularități psihice individuale, care se manifestă în relații interpersonale și determină comportamentul omului în diferite situații [4, p. 471]. În sens larg, personalitatea este o unitate integrală a elementelor biogene, sociogene și psihogene.

Baza biologică a personalității cuprinde sistemul nervos, sistemul endocrin, procesele metabolice, diferențele de sex, particularitățile anatomice și procesele maturizării și dezvoltării organismului.

Dimensiunea socială este condiționată de influența culturii și structura comunității, în care omul a fost educat și în care el trăiește. Cele mai importante componente sociogene ale personalității sunt *rolurile sociale*, „*Eul*” *subiectiv* (format pe baza propriilor reprezentări despre sine) și „*Eul*” *reflectat* (format pe baza reprezentărilor altor oameni despre sine).

Personalitatea este o formațiune psiho-socială relativ stabilă. Stabilitatea se asigură datorită calităților principale ale personalității. Anume nivelul stabilității al acestor proprietăți determină succesivitatea acțiunilor și previzibilitatea comportamentului, redă acțiunilor un caracter legic.

La baza personalității stă structura ei - legătura și interacțiunea componentelor relativ stabile ale personalității: aptitudinile, temperamentul, caracterul, calitățile volitive, emoțiile și motivația.

1.2. Formarea și dezvoltarea personalității

Majoritatea psihologilor consideră că omul nu se naște cu personalitate, ci devine personalitate.

Formarea personalității este un proces de însușire a anumitui domeniu de experiență socială. Temelia personalității se pune pînă la vîrsta de trei ani. În această perioadă are loc nu doar dezvoltarea activă a proceselor psihice, ci și dobîndirea primei experiențe și deprinderilor comportamentale, care se păstrează pînă la sfîrșitul vieții.

Formarea personalității se desfășoară în etape. La fiecare etapă omul trebuie să însușească o anumită experiență, în urma căreia el trebuie să dobândească anumite calități. Aceasta îi permite să treacă la etapa următoare de dezvoltare [4, p. 482].

Procesul formării personalității are loc în cadrul procesului de socializare și educare. Încă din primele zile după naștere omul este inclus în diferite forme de interacțiune socială. Prima experiență a comunicării sociale el o dobândește în cadrul familiei sale. Pe parcurs omul, fiind o parte a societății, permanent acumulează o anumită experiență subiectivă, care devine o parte indisolubilă a personalității. Acest proces și, de asemenea, reproducerea activă ulterioară de către individ a experienței sociale, se numește *socializare* [4, p. 482].

Însușirea experienței sociale are un caracter subiectiv: perceperea aceluiași situații sociale poate fi diferită.

Procesul socializării și, prin urmare, procesul formării personalității poate să se realizeze atât în cadrul instituțiilor sociale speciale (de ex., școala), cât și în diferite unități neformale. Cel mai important institut de socializare este *familia* – mediul primar de socializare. *Mediu secundar de socializare* poate fi școala sau/și *grupul de referință* – o unitate neformală, careia individul îi aparține din anumite motive (interese comune sau necesități nesatisfăcute).

Există două tipuri de socializare:

- *primară*: are loc în familie și constă în formarea primelor reprezentări despre societate, normele și valorile ei;
- *secundară*: se desfășoară în afara familiei în cadrul altor instituții sau unități neformale pe baza socializării primare.

1.3. Raportul dintre noțiunile *om, individ, individualitate și personalitate*

În analiza legăturilor dintre individ, individualitate și personalitate se reproduce modelul sau structura omului, a personalității sale.

Ca formațiuni istorice, individul, individualitatea și personalitatea constituie componentele fundamentale ale unui om concret ce trăiește în mediul social respectiv.

Noțiunea de individ are câteva sensuri. În primul rînd, această noțiune înseamnă un om ca o ființă a naturii, reprezentant al speciei *Homo sapiens*. În cazul dat se subliniază esența biologică a omului [4, p. 13]. Cîteodată noțiunea „individ” se utilizează pentru a desemna omul ca un reprezentant al comunității, ca ființă socială.

Omul ca individ are așa numite *proprietăți primare și secundare* [4, p. 14]. La cele secundare se referă particularitățile de vîrstă, apartenența unui anumit sex, caracteristicile individual-tipice, inclusiv cele constituționale, caracteristicile neurodinamice ale creierului și particularitățile geometriei funcționale ale emisferelor creierului. Ansamblul proprietăților primare determină proprietățile secundare: dinamica funcțiilor psihofiziologice și structura necesităților organice. La rîndul său, integrarea tuturor acestor proprietăți determină particularitățile temperamentului și prediposițiile omului.

O altă noțiune care caracterizează omul ca obiect al realității este „personalitatea”. *Personalitatea* - individul ca subiect al relațiilor sociale și al activității conștiente [4, p. 14].

Individul și individualitatea formează structura personalității și sunt strâns legate între ele.

Întrebări de verificare:

1. Ce este personalitatea?
2. Care sunt etapele formării personalității?
3. În ce constă procesul de dezvoltare a personalității?
4. Cum se raportează noțiunile de *om*, *individ*, *individualitate* și *personalitate*?
5. Care este diferența dintre noțiunile *om*, *individ*, *individualitate* și *personalitate*?

Tema 2. Temperamentul. Caracterul

- 2.1. Noțiunea de temperament și caracter
- 2.2. Caracterizarea psihologică a temperamentului
- 2.3. Formarea caracterului

2.1. Noțiunea de temperament și caracter

Personalitatea include într-un sistem unitar atât temperamentul, cât și caracterul omului.

Temperamentul și caracterul sunt două noțiuni diferite. **Temperamentul** este latura dinamico-energetică a personalității care se exprimă cel mai des în comportament. Dintre cele trei laturi ale personalității (temperament, aptitudini, caracter), temperamentul este cea care poate fi cunoscută cel mai ușor datorită multitudinii și varietății manifestărilor sale. Toate trăsăturile comportamentale evidențiază unele particularități ale dinamicii activității psihice și ale energiei. Ele nu aparțin doar unui anumit proces psihic, doar unei anumite conduite, ci întregii personalități; nu se manifestă întâmplător, ci sunt stabile și se manifestă continuu în viața psihică a individului [4, p. 553].

Termenul de „**caracter**” provine din greaca veche și înseamnă „tipar”, „pecete” și cu referire la om, sisteme de trăsături, stil de viață. Caracterul înseamnă o structură profundă a personalității, care se manifestă prin comportament, care poate fi ușor de prevăzut [4, p. 567].

Caracterul, spre deosebire de temperament, care este înnăscut, se formează în timpul vieții sub influența educației și autoeducației. Însușirile de caracter au o valoare morală, de aceea caracterul se numește și profilul psihomoral al persoanei.

Caracterul se formează pe baza temperamentului. Rolul temperamentului în procesul constituirii caracterului constă în favorizarea formării anumitor trăsături de caracter.

Trăsăturile de caracter, în funcție de orientarea lor, pot fi clasificate în *atitudini față de ceilalți oameni, față de sine, față de activitatea prestată, față de natură, boală* etc. Unele atitudini pot fi considerate *pozitive*, altele *negative*.

Atitudini față de ceilalți oameni

Atitudinile cu valoare pozitivă sunt cele care contribuie la înțelegere, colaborare între oameni și la evitarea conflictelor. Astfel de atitudini sunt:

- bunătatea, generozitatea, altruismul, toleranța, răbdarea, respectul, recunoașterea valorii celorlalți, de a-i ajuta pe cei care sunt în dificultate;
- corectitudinea, cinstea, sinceritatea;

- sociabilitatea, capacitatea de a prelua conducerea grupului, de a-l organiza.

Atitudinile negative sunt cele care creează încordare, greutate în colaborare. Dintre acestea pot fi menționate:

- egoismul, invidia, gelozia, intoleranța;
- tendința de a jigni, de a critica frecvent, severitatea exagerată, nepăsarea față de suferința celui alt;
- tendința de a se certa, de a fi nerăbdător, neînțelegător față de greșelile altora, de a fi încăpăținat, opoziționist;
- minciuna, necinstea, nesinceritatea, agresivitatea, ipocrizia;
- dorința de a se impune, de a domina, de a fi superior, de a se afirma cu orice preț;
- influențabilitatea, tendința de a se supune, de a se lăsa dominat, umilit;
- sociabilitatea redusă, tendința de a se izola;
- timiditatea, lașitatea, teama de oameni, neîncrederea în alții, teama de a se afirma, tendința de a se simți frecvent jignit sau nedreptățit.

Atitudini față de sine

Atitudini față de sine depinde de modul în care se autocunoaște cineva.

Atitudinea față de sine este *pozitivă* dacă se bazează pe o autocunoaștere realistă.

Dintre aceste atitudini amintim:

- încrederea în sine, demnitatea, mândria bazată pe cunoașterea propriilor calități, stăpânirea de sine;
- modestia, care nu devine o atitudine supusă;
- exigența față de sine, spiritul autocritic bazat pe cunoașterea defectelor și încercarea de a le depăși;
- respectul față de sine și neacceptarea umilirii, înjosirii;
- autonomia, independentă față de alții;
- capacitatea de autoafirmare, autorealizare, de a pune în valoare propriile calități.

Atitudinea față de sine devine *negativă* dacă cineva se supraapreciază sau se subapreciază.

- din supraaprecierea calităților și nerecunoașterea defectelor rezultă atitudini ca orgoliul, aroganța, sentimentele de superioritate;
- din subaprecierea calităților și supraaprecierea defectelor rezultă neîncrederea în sine, umilința, supunerea, dependența exagerată, sentimentele de inferioritate.

Atitudini față de activitatea prestată

Atitudinile pozitive sunt cele care duc la obținerea unor rezultate bune în activitate: interes față de muncă, inițiativă, ambiție, entuziasm, creativitate, disciplina în muncă, punctualitate, hărnicie, conștiinciozitate, capacitatea de a lua decizii rapide, perseverența.

Atitudini negative sunt nepăsarea, superficialitatea, neglijența, lenea, tendința la rutină, tendința de a abandona la primele greutăți, lipsa ambiției, nehotărârea.

2.2. Caracterizarea psihologică a temperamentului

Primele teorii asupra temperamentului confundau temperamentul cu constituția fizică. În antichitatea greacă, medicul Hipocrat a stabilit 4 tipuri de temperament după modul cum predomină cele 4 humori ale corpului: sângele (sanguin), flegma (flegmatic), fierea neagră (melancolic) și fierea galbenă (coleric).

Sanguinul este deosebit de vioi, mobil, impresionabil, sensibil, manifestă reacții rapide, intră ușor în activitate, se adaptează ușor, este sociabil, destins, în schimb este ușuratic, vorbăreț, guraliv, influențabil, nestatornic, fluctuant și inegal în trăirile sale psihice.

Flegmaticul dispune de o mare capacitate de muncă, răbdare, perseverență, stăpânire de sine, calm, este aproape imperturbabil, dar manifestă și inerție în manifestările sale psihice, reacții întârziate (chiar dacă sunt adecvate) și stereotipizate, capacitate relativ scăzută de a se adapta mai ales la situațiile noi, variabile, este relativ încordat.

Melancolicul este hipersensibil, meticulos, migălos, interiorizat, conștiincios, dispune de procese afective durabile, intense, dar este puțin încrezător în propriile forțe, retras, supus, timid, nesigur, trăiește sentimente de inferioritate, dispune de mobilitate și reactivitate slabe.

Colericul dispune de o reactivitate promptă, imediată, bogată, intensă, este impetuos, capabil de sentimente intense și durabile, de o mare rezistență, este productiv în plan intelectual, în schimb este impulsiv, iritabil, își iese repede din fire, este predispus spre "explozii" afective, manifestă încredere exagerată în propriile sale forțe, minimalizându-le pe ale altora, se lasă cuprins de stări de furie, de alarmă, își risipește energia.

Există o mare varietate a diferențelor individuale și a diferențelor comportamentale, ceea ce înseamnă că una și aceeași stimulare exterioară va avea, pe de o parte, ecouri diferite în personalitatea fiecărui individ, iar pe de altă parte, va produce reacții diferite nu numai în dependență de alte trăsături de personalitate (cum ar fi motivațiile, capacitățile intelectuale, trăsăturile caracteriale etc.), ci și în funcție de trăsăturile temperamentale [4, p. 555]. Aceasta atrage atenția asupra necesității luării în considerare și a trăsăturilor temperamentale în vederea adaptării adecvate la condițiile activității.

Temperamentul nu determină calitatea manifestărilor psihice, ci doar latura lor dinamico-energetică, nu determină conținutul, cât forma în care este expus și exteriorizat acest conținut [4, p. 555]. Dacă cineva gândește “încet”, aceasta nu înseamnă că el gândește “prost”; dacă vorbește repede, aceasta nu înseamnă că spune ceva interesant. Conținutul activității psihice și, mai ales, valoarea lui sunt date de alte componente ale personalității (capacități, caracter).

2.3. Formarea caracterului

Rolul principal în formarea și dezvoltarea caracterului copilului îl joacă comunicarea cu oamenii din împrejur [4, p. 579]. Comportamentul care el îl manifestă este o imitare a comportamentului celor apropiați. Prin intermediul învățării directe, prin imitare și întărire emoțională copilul însușește formele de conduită ale celor maturi.

Perioada cea mai sensibilă, din punct de vedere a constituirii caracterului, este vârsta de la 2-3 ani până la 9-10 ani. În această perioadă copiii mult și activ comunică cu cei din împrejur. Ei sunt mai deschiși și pentru influențele din exterior.

Foarte important pentru formarea caracterului este modul prin care maturii comunică unul cu celălalt, cum ei se adresează cu copilul. În primul rând, aceasta se referă la părinți, și, în deosebi, la mamă.

Primele trăsături, care se formează la om, sunt bunătatea, comunicabilitatea, compatimirea și, de asemenea, trăsături opuse acestora – egoismul, asprimea și indiferența față de oameni [4, p. 580]. Formarea acestor trăsături se începe în primele luni ale vieții și depinde de modul prin care mama tratează copilul.

Acele însușiri, care cel mai pronunțat se manifestă în procesul de muncă – hărnicia, acurățetea, conștiinciozitatea, responsabilitatea și perseverența – se formează mai târziu [4, p. 580]. Ele se formează și se întăresc în jocuri și în unele forme de activități domestice. O influență puternică asupra dezvoltării acestor trăsături are stimularea adecvată a copilului din partea părinților. În caracterul omului se păstrează și fixează acele trăsături, care sunt permanent susținute.

În clasele primare se formează trăsăturile, care se manifestă în relațiile cu oamenii. La aceasta contribuie lărgirea sferei de comunicare a copilului. Dacă ceea ce copilul a însușit în familie primește susținere în școală, atunci acele trăsături se întăresc și se dezvoltă pe parcursul vieții. În caz contrar are loc schimbarea caracterului, care este însoțită de conflicte interioare și exterioare. Transformarea respectivă câteodată aduce la rezultate negative [4, p. 580]. Cel mai des are loc schimbarea parțială și compromisul dintre ceea ce a fost obișnuit copilul acasă și ceea ce se cere la școală.

În adolescență activ se dezvoltă și se întăresc calitățile volitive ale caracterului, iar în tinerețe se formează bazele morale ale personalității. La sfârșitul învățării în școală formarea caracterului se sfârșește.

Tema 3. Capacitățile

- 3.1. Caracteristică generală a capacităților
- 3.2. Nivelurile dezvoltării capacităților
- 3.3. Natura capacităților umane
- 3.4. Dezvoltarea capacităților

3.1. Caracteristica generală a capacităților

De ce oamenii, aflându-se în condiții similare sau aproape similare, obțin diferite succese? De ce unii oameni însușesc cunoștințe sau dobândesc priceperi și deprinderi mai repede decât alți oameni? Aceste diferențe sunt determinate de **capacități** - proprietăți individual-psihologice, care asigură dobândirea rapidă a cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor, consolidarea și aplicarea lor efectivă în practică [4, p. 535]. Capacitățile nu se reduc la cunoștințe, priceperi și deprinderi, ci doar contribuie la ușurința și rapiditatea însușirii lor. Totodată, dobândirea cunoștințelor și priceperilor, la rândul lor, contribuie la dezvoltarea capacităților.

Capacitățile există doar dacă ele se află în dezvoltare continuă. Capacitatea, care nu se dezvoltă sau care nu se mai utilizează, cu timpul se pierde.

Secesul efectuării oricărei activități depinde de o combinație anumită a diferitor capacități. Capacitățile în cadrul acestor combinații exercită o influență reciprocă puternică, ce determină gradul de dezvoltare a capacităților la persoana dată.

Lipsa predispozițiilor, necesare pentru dezvoltarea anumitor capacități, poate fi compensată (înlocuită) cu alte capacități mai dezvoltate.

Sunt cunoscute două tipuri de capacități [4, p. 537-538]:

- ✓ *generale* care determină succesele omului în diferite forme de activitate și sunt caractere majorității oamenilor (spre ex., capacități cognitive, memoria, limbajul etc.);
- ✓ *speciale* determină succesele omului în domenii specifice de activitate (spre ex., capacități muzicale, sportive, literare etc.).

În anumite situații nivelul înalt de dezvoltare al capacităților generale poate compensa lipsa capacităților speciale, deoarece se consideră că capacitățile generale reprezintă temelia dezvoltării capacităților speciale.

3.4. Nivelurile dezvoltării capacităților

Orice capacitate în procesul dezvoltării sale trece un șir de etape. Pentru ca capacitatea să treacă la nivelul următor ea trebuie să fie destul de formată la nivelul

precedent. Însă pentru dezvoltarea capacităților inițial trebuie să existe o anumită bază, care o constituie *predispozițiile*. Predispozițiile sunt proprietăți anatomo-fiziologice ale sistemului nervos (de ex., particularitățile dezvoltării a diferitor analizatori) [4, p. 539]. Ele nu sunt specifice: pe baza aceluiași predispoziții pot să se dezvolte diferite capacități în dependență de cerințele activității. Predispozițiile se dezvoltă și se transformă în capacități atunci când în societate există necesitatea în profesii, unde sunt aplicate anume aceste predispoziții. De asemenea, dezvoltarea predispozițiilor este determinată de particularitățile educației.

Nivelurile dezvoltării capacităților sunt următoarele [4, 543-544]:

I. *Talentul* este un nivel înalt de dezvoltare al capacităților; o combinație a capacităților, produsul cărora se deosebește prin noutate, nivel înalt al perfecțiunii și semnificație socială. Talentul înseamnă, în primul rând, dezvoltarea înaltă a capacităților speciale.

II. *Genialitatea* este cel mai înalt nivel de dezvoltare al capacităților, se realizează în creație și are o semnificație istorică pentru viața societății. Nu toate calitățile geniului sunt dezvoltate în aceeași măsură. Genialitatea are „profilul” său, o parte din ea predomină, unele capacități se manifestă mai expresiv.

3.3. Natura capacităților umane

Există mai multe viziuni referitor la natura capacităților umane. Cea mai răspândită viziune își trage originea sa din filosofia Greciei Antice. Autorii, care o susțin, afirmă că capacitățile sunt condiționate biologic și manifestarea lor depinde de caracteristicile dobândite pe cale ereditară. Învățarea și educația pot doar să schimbe viteza manifestării lor. Spre exemplu, înzestrarea muzicală a lui Mozart a fost descoperită la 3 ani, a lui Haydn – la 4 ani [4, p. 545].

O dezvoltare originală a concepției moștenirii capacităților este presupunerea despre legătura dintre capacități și masa creierului. Masa creierului unui om matur constituie aproximativ 1400 de grame. Greutatea creierului unui om remarcabil este puțin mai mare. De exemplu, creierul lui G. Byron constituia 1800 de grame, a lui Turghenev – 2012 de grame. Mai târziu presupunerea dată a fost dezmințită, deoarece au fost descoperite cazuri, care dovedeau poziția contrară. Spre exemplu, creierul lui Einstein cântărea 1362 de grame, iar cel mai mare și mai greu creier, cu masa de 3000 de grame, a fost descoperit la un om cu retard mental [4, p. 545].

Cu ideea moștenirii capacităților este legată concepția frenologică a lui F. Gall. Adepții acestei concepții afirmă că, particularitățile psihice ale omului depind de forma craniului. Mai târziu această idee a dovedit a fi neîntemeiată.

O altă viziune din această direcție afirmă că capacitățile înalte pot fi urmărite în câteva generații. În calitate de exemplu poate fi luată istoria familiei muzicanților Bach. Întemeietorul familiei, brutarul V. Bach, după lucru avea obiceiul să cânte la instrumente muzicale. De la fii lui începe șirul muzicanților, cunoscuți în Germania timp de două secole. În familia Bach au fost aproximativ 60 de muzicanți, din care 20 au fost renumiți [4, p. 546].

Reprezentanții altei direcții consideră că deosebirile psihicului uman sunt determinate de calitatea educației și învățării. Ei se referă la cazurile când copiii celor mai înapoiate și primitive triburi, după ce au primit studii, nu se deosebeau de europeni. Cazurile cu „copii-maugli” dovedesc faptul că dezvoltarea omului în afara societății este imposibilă. De asemenea, a fost descoperit că în diferite culturi se dezvoltă anumite capacități speciale (spre ex., majoritatea populației Vietnamului posedă auz muzical).

3.4. Dezvoltarea capacităților

Predispozițiile, înainte de a se transforma în capacități, parcurg o cale lungă de dezvoltare. Majoritatea capacităților încep să se dezvolte de la naștere și, dacă omul continuă să se ocupe de activități, în cadrul cărora capacitățile se dezvoltă, dezvoltarea lor nu încetează [4, p. 549].

În procesul dezvoltării sale capacitățile trec câteva etape. La etapa inițială are loc maturizarea structurilor organice necesare pentru dezvoltarea capacităților sau formarea pe baza lor organelor funcționare necesare. De obicei, această etapă durează 7 ani începând de la naștere. La această etapă se perfecționează activitatea analizatorilor, dezvoltarea și diferențierea unor zone ale scoarței cerebrale. Astfel se pregătește baza pentru formarea și dezvoltarea capacităților generale. Tot în această perioadă se începe formarea și dezvoltarea capacităților speciale. Peste un timp dezvoltarea capacităților speciale continuă în școală. La început la dezvoltarea lor contribuie jocurile, apoi activitatea de învățare și munca.

Întrebări de verificare:

1. Ce este capacitatea?
2. Ce tipuri de capacități există?
3. Determinați nivelurile de dezvoltare a capacităților.
4. Ce proveniență au capacitățile umane?
5. Descrieți procesul de dezvoltare a capacităților?

Tema 4. Conceptul de orientare a personalității și motivația activității

- 4.1. Noțiunea despre orientarea personalității și motivația activității
- 4.2. Legitățile principale de dezvoltare ale sferei motivaționale
- 4.3. Activitatea motivate ca caracteristică a personalității

4.1. Noțiunea despre orientarea personalității și motivația activității

Orientarea este caracteristica principală a personalității. Ea se definește ca o îmbinare de motive stabile, care orientează activitatea personalității și sunt relativ independente de situație [4, p. 511]. Orientarea personalității este condiționată de societate și se formează în procesul educației. Orientările sunt atitudini, care au devenit proprietăți ale personalității și se manifestă în astfel de forme ca *atracția, dorința, tendința, interesul, înclinația, idealul, viziune asupra lumii, convingerea* [4, p. 511]. La temelia tuturor orientărilor personalității se află motivele activității.

Atracția este o stare psihică care exprimă o necesitate nediferențiată, inconștientă sau insuficient de conștientizată. De obicei, atracția este un fenomen tranzitoriu, deoarece necesitatea poate să dispară sau să devină conștientizată, transformându-se în dorință.

Dorința poate fi determinată ca o necesitate conștientizată și o atracție către ceva suficient de determinat. Necesitatea, fiind destul de conștientizată, conține o putere stimulatorie. Această formă a orientării se caracterizează prin conștientizarea nu doar a necesității, ci și a posibilităților de satisfacere ale acestora.

Tendința apare atunci când în structura dorinței se include componentul volitiv. De aceea tendința dese ori este privită în calitate de un impuls spre activitate determinat.

Interesul este o formă specifică de manifestare a necesității de cunoaștere, care asigură orientarea personalității spre conștientizarea scopurilor activității și, ca urmare, orientarea personalității în mediul înconjurător [4, p. 512]. Interesele cel mai clar caracterizează orientarea personalității. Una din cele mai esențiale caracteristici ale interesului este capacitatea de a forma noi interese după ce acesta a fost satisfăcut. Interesele noi corespund unui nivel mai înalt al activității de cunoaștere. O caracteristică indirectă a conștientizării necesității, reflectată în interese, este stabilitatea intereselor, care se manifestă prin durata păstrării și intensitatea lor. Trebuie de menționat, că

lărgimea și conținutul intereselor pot servi în calitate de una din cele mai expresive caracteristici ale personalității.

Pe parcursul dezvoltării sale interesul poate să se transforme în înclinație. **Înclinația** caracterizează orientarea individului spre o anumită activitate. Baza înclinației o constituie necesitatea cu caracter profund și stabil, necesitatea de a efectua o anumită activitate [4, p. 512]. La baza înclinației, de asemenea, se află năzuința de a perfecționa priceperile și deprinderile, legate de necesitatea respectivă. Înclinația apărută poate fi considerată premisa dezvoltării anumitor capacități.

Următoarea formă de manifestare a orientării personalității este idealul. **Idealul** – un obiect concretizat în formă de imagine sau reprezentare, el este scopul înclinației a individului. Idealurile sunt cea mai importantă caracteristică a *viziunilor asupra lumii*. În viziunile asupra lumii sunt reflectate, de asemenea, orientările valorice ale oamenilor, principiile cunoașterii și activității, convingerile lor.

Cea mai înaltă formă a orientării este *convingerea* – sistemul de motive al personalității, care îl îndeamnă să procedeze în conformitate cu viziunile și principiile sale. La baza convingerilor stau necesitățile, care stimulează individul să acționeze, formează motivația activității.

Comportamentul omului are două laturi: stimulatoare și reglatoare. Procesele și stările psihice asigură regularea comportamentului. Stimularea comportamentului o realizează motivația și motivele.

Motivul este stimul al activității legate de satisfacerea necesității individului; cauza alegerii acțiunilor, combinația condițiilor interioare și exterioare ce stimulează activitatea. Noțiunea „motivația” are un sens mai larg – un sistem de factori, care determină comportamentul, și caracteristica procesului care stimulează și susține activitatea comportamentală la un anumit nivel [4, p. 513].

Motivația explică cauzele comportamentului individului. Orice comportament poate fi explicat atât prin cauze interne (proprietățile psihologice ale individului), cât și prin cele externe (condițiile și circumstanțele activității). Cauzele interne se manifestă prin motive, necesități, scopuri, intenții, dorințe, interese etc., iar cele externe – prin stimuli, care reiese din situațiile formate. Între motivațiile interne și externe există o legătură reciprocă. Astfel, motivația omului poate fi prezentată ca un proces ciclic de interacțiune și transformare, în care individul și situația influențează reciproc unul asupra celuilalt, iar rezultat al acestui proces este comportamentul.

Motivațiile interne pot să se actualizeze sub influența unei anumite situații, iar activarea lor aduce la schimbarea percepției situației de către individ. Atenția, în cazul dat, devine selectivă și individul percepe și apreciază situația preconcepțuit, reieșind din interesele și necesitățile actuale.

Motivul, în comparație cu motivația, este proprietatea stabilă a personalității, care dinăuntru stimulează comiterea anumitor acțiuni [4, p. 513]. Motivele pot fi conștiente și inconștiente. Rolul principal în formarea orientării personalității aparține

motivelor conștiente. Motivele se formează pe baza necesităților. Necesitate se numește starea de trebuință a anumitor condiții de viață și activitate sau obiecte materiale. Necesitatea, ca și orice altă stare a personalității, include sentimentul de satisfacere sau nesatisfacere. Toate ființele însuflețite au necesități. Datorită necesității reacția acestora este determinată de obiectul necesității, adică reacționează la aceea ce organismului nu îi ajunge. Necesitatea activează organismul, stimulează comportamentul orientat spre căutarea obiectului necesar.

Factorul care stimulează activitatea este scopul. Scopul este interpretat ca rezultat conștientizat, pentru atingerea căruia sunt întreprinse anumite acțiuni, legate de activitatea care satisface necesitatea actualizată. Scopul este obiectul principal al atenției, care ocupă o parte a volumului memoriei de scurtă durată și a memoriei operative, procesele de gândire, care se desfășoară în momentul dat, și o mare parte a trăirilor emoționale.

Starea de mîhnire și descurajare, specifică omului, care conștientizează imposibilitatea realizării perspectivei, se numește *frustrare* [4, p. 516]. Această stare apare atunci cînd omul se ciocnește cu obstacole reale și invincibile sau cînd acestea sunt percepute astfel.

Sfera motivațională a omului poate fi apreciată, din punct de vedere a dezvoltării ei, după următorii parametri: lărgimea, flexibilitatea și gradul de ierarhizare [4, p. 517]. Sub lărgimea sferei motivaționale se subînțelege diversitatea calitativă a factorilor motivaționali – motivelor, necesităților și scopurilor. Cu cît factorii motivaționali sunt mai diverși cu atît sfera motivațională este mai dezvoltată.

Flexibilitatea sferei motivaționale se exprimă prin faptul că satisfacerea stimulului motivational de grad înalt poate fi realizată prin utilizarea stimulilor de grad mai mic. Lărgimea reprezintă diversitatea obiectelor, care pot satisface necesitatea respectivă. Ierarhizarea sferei motivaționale se explică prin faptul că unele motive și scopuri sunt mai puternice și se manifestă mai des, iar altele sunt mai slabe și se actualizează mai rar. Cu cît mai mare este diferența dintre puterea și frecvența actualizării formărilor motivaționale, cu atît mai ierarhizată este sfera motivațională.

4.2. Legitățile principale ale dezvoltării sferei motivaționale

Cercetările științifice au demonstrat că primele manifestări ale interesului se observă în primul an de viață, din momentul cînd copilul începe să se orienteze în mediul înconjurător [4, p. 525].

La această etapă de dezvoltare copilul, de regulă, se interesează de obiecte sclipitoare și colorate, lucruri necunoscute, sunete etc.

Particularitățile principale ale primelor interese constau în instabilitatea și dependența de prezența obiectului [4, p. 525]. Copilul se interesează de ceea ce el percepe în momentul dat.

Pe parcursul dezvoltării la copil a capacității de a se mișca mai intens se manifestă interesul de a efectua acțiuni, pe care el le însușește treptat. Spre exemplu, la această vîrstă copii au tendința de a arunca lucrurile jos. Însușind acțiuni mai complicate, ei, de asemenea, manifestă interesul de a efectua aceeași acțiune de mai multe ori.

Dezvoltarea limbajului și comunicării cu cei din împrejur și lărgirea cercului de interese și acțiuni, esențial se lărgesc și interesele de cunoaștere. Indicii importante ale acestui proces sunt mulțimea întrebărilor care copilul le adresează maturilor.

Etapa preșcolară se caracterizează prin apariția interesului față de joc. Jocul este activitatea principală a copilului pe parcursul acestei perioade. În procesul jocului se dezvoltă diferite laturi ale vieții lui psihice, se formează cele mai importante calități psihologice ale personalității.

Vîrsta școlară se caracterizează prin apariția intereselor noi - intereselor de învățare. De regulă, copilul este interesat de procesul de învățare, de reguli și responsabilități noi, de oameni noi. La început interesul față de școală are un caracter nediferențiat. Școlarul începător este atras de toate formele de activități școlare. Cu timpul interesul se diferențiază. Încep să se distingă disciplinele care sunt mai interesante, apar interese extrașcolare.

În adolescență esențial se lărgesc interesele de plan social-politic. Copilul începe să se intereseze nu doar de evenimentele actuale, dar manifestă interes și față de viitorul său. Aceasta contribuie la lărgirea intereselor de cunoaștere. Deseori interesele de cunoaștere ale adolescentului sunt condiționate de planurile lui pe viitor.

Vîrsta tinereții se caracterizează prin dezvoltarea ulterioară a intereselor și, în primul rînd, a celor de cunoaștere. Tinerii tind să-și aprofunde și sistematizeze cunoștințele.

În procesul dezvoltării și activității ulterioare formarea intereselor, de regulă, continuă. Cu vîrsta apar interese noi. Însă acest proces este deja conștientizat și adesea planificat, deoarece aceste interese în mare măsură sunt legate de perfecționarea deprinderilor profesionale, dezvoltarea relațiilor familiale etc.

4.3. Activitatea motivată ca caracteristică a personalității

În procesul dezvoltării unele motive importante ale comportamentului devin proprietăți ale personalității [4, p. 528]. La acestea se referă motivația realizării sau evitării insucceselor, motivația de putere, altruismul (motivația de a acorda ajutor altor oameni), motivele agresive de comportament etc. Motivele dominante devin unele din cele mai importante caracteristici ale personalității, influențînd celelalte trăsături ale personalității. Spre exemplu, este stabilit că, oamenii orientați spre succes, de obicei, au o autoapreciere adecvată, iar cei care sunt orientați spre evitarea insuccesului - inadecvată (ridicată sau scăzută). Nivelul autoaprecierii în mare măsură depinde de satisfacția sau nesatisfacția omului de sine, de activitatea sa, de succesele sau

insuccesele în atingerea scopurilor. La rîndul său, particularitățile autoaprecierii se reflectă în scopuri și orientarea generală a omului, deoarece în activitatea sa practică el, de regulă, tinde să atingă acele scopuri, care corespund autoaprecierii lui, contribuie la întărirea acesteia.

De autoapreciere depinde nivelul de aspirație - rezultatul activității care individul speră să atingă. Este necesar de menționat că schimbările esențiale în autoapreciere au loc atunci cînd succesele sau insuccesele sunt explicate de către individ ca prezența sau lipsa la el a capacităților necesare.

Motivația de afiliere (motivul tendinței de a comunica) și putere se actualizează și se satisfac doar prin comunicare. Motivul afilierii, de obicei, se manifestă ca tendință de a stabili relații bune cu oamenii. În interior, adică psihologic, el se manifestă ca sentimentul de afecțiune și devotement, iar în exterior - prin comunicabilitate, tendința de a colabora cu oamenii, de a se afla permanent cu ei. De obicei, relațiile formate în baza afilierii sunt reciproce.

Motivul respingerii este opus motivului afilierii. El se manifestă prin frica de a nu fi acceptat de ceilalți. Predominarea acestui motiv aduce la incertitudine, stingherire, neîndemînare și încordare; formează dificultăți în comunicare.

O altă motivație importantă este motivația de putere - tendința de a avea putere asupra altor oameni prin intermediul convingerii, impunerii, insuflării, interzicerii etc.

Întrebări de verificare:

1. Ce este orientarea personalității?
2. Formele de manifestare a orientării?
3. Ce cunoșteți despre motivație?
4. Ce legități stau la baza dezvoltării sferei motivaționale?
5. Cum caracterizează activitatea motivată personalitatea?

III. PSIHOLOGIE SOCIALĂ

Tema 1. Psihologia socială a personalității

- 1.1. Atitudinea socială, stereotipurile și prejudecățile personalității
- 1.2. Concepția Eului ca fenomen socio-psihologic

1.1. Atitudinile sociale, stereotipurile și prejudecățile personalității

Atitudinea socială poate fi definită ca o stare de pregătire psihologică a personalității de a se comporta într-un anumit mod față de un obiect și este determinată de experiența anterioară. Structura ei include 3 componente: cognitivă, comportamentală și afectivă [5, p. 351].

Atitudinea se formează nu doar pe baza propriei experiențe, ci și pe baza experienței a altor oameni, de aceea calea principală de transmitere a atitudinilor este calea verbală.

Acele atitudini, care se bazează pe experiența legată de un obiect, se numesc *parțiale*. **Atitudinile generalizate**, adică atitudinile față de o anumită clasă de obiecte, apar datorită comunicației interpersonale și de masă. Acești factori contribuie la întărirea atitudinilor individului. Individul, auzind părerile care corespund părerilor lui, devine mai convins în corectitudinea atitudinilor sale. Acest fapt îl stimulează să se adreseze după informație la aceeași sursă.

Proprietățile principale ale atitudinilor sunt *stabilitatea* și *instabilitatea* [5, p. 352]. Dacă individul în diferite situații realizează comportamentul care a devenit obișnuit și firesc față de obiectul dat, atunci atitudinea se consideră stabilă.

Un factor important, ce poate influența stabilitatea atitudinii, este informația nouă despre obiect care se raportează la informația pe care individul deja o deține cu

scopul de a determina dacă ele se îmbină. Dacă în atitudine apar contradicții, atunci ea se schimbă sub influența informației noi și argumentelor raționale.

Funcția principală a atitudinilor – regularea comportamentului social al individului [5, p. 353]. Sistemul atitudinilor sociale asigură posibilitatea individului de a se orienta în realitatea socială. Funcția de apărare a atitudinilor constă în tendința spre asemănarea atitudinilor la înconjurarea socială apropiată (ex., familia, colectivul de la serviciu) [5, p. 353]. Egalarea de către individ a atitudinilor sale cu normele existente este necesară pentru a produce o impresie bună și a primi aprobarea socială. Astfel atitudinea socială apără autoaprecierea individului în grup cu condiția că el gândește și se comportă în limitele normelor.

Atitudinile stabile și nereceptive față de experiența nouă sunt *stereotipuri și prejudecăți* [5, p. 353]. În structura stereotipului un rol important îl joacă încărcătura emoțională, care indică ce este admisibil și inadmisibil referitor la orice obiect. Stereotipurile se formează datorită rețelei de comunicare în masă. Ea formează reprezentări simplificate și superficiale despre fenomenele realității. Componentul cognitiv conține cunoștințe denaturate, irrationale și absurde despre obiect, care nu corespund realității schimbătoare. Spre exemplu, argumentarea diferențelor de rasă sau etnice.

1.2. Concepția Eului ca fenomen socio-psihologic

Concepția Eului este un component constitutiv complex sau o imagine, care include o combinație de reprezentări ale individului despre sine împreună cu componentul emoțional al acestor reprezentări [5, p. 354]. Concepția Eului se formează pe parcursul vieții sub influența mediului înconjurător și efectuează funcția de regulare a comportamentului.

Noțiunea de concept al Eului a apărut în legătură cu închipuirile despre natura dualistă a omului ca subiect și obiect de studiu. Eul ca obiect include în sine 4 aspecte: spiritual, material, social și fizic. Aceste aspecte, în cazul fiecărui individ, formează un chip unic.

Conceptul Eului de asemenea poate fi prezentat ca o structură de atitudini ale individului față de sine. Această structură include 3 categorii de atitudini [5, p. 356]:

- *Eul real* (cum se vede individul pe sine în prezent);
- *Eul social* (cum individul, după părerea lui, este perceput de alți oameni);
- *Eul ideal* (cum individul ar dori să fie).

Interpretarea conceptului de Eu ca o structură de atitudini reflectă caracterul lui dinamic. Imaginea Eului se formează din atitudini cognitive. Ele formează o ierarhie din punct de vedere a semnificației lor subiective pentru individ.

Componentul emoțional-apreciativ este un alt component al imaginii Eului. Sursa raționamentelor apreciative ale individului despre sine sunt:

- standardele și normele socioculturale;
- reacțiile sociale ale altor oameni la individ (interpretarea lor subiectivă);

Particularitățile anatomice (somatice) includ înălțimea, capul, mâinile etc. La caracteristicile funcționale se referă respirația, circulația sanguină, secreția de sudoare etc. Particularitățile funcționale includ ținuta, poza și mersul. Particularitățile paralingvistice (neverbale) ale comunicării includ mimica, gesturile și mișcările corpului.

Aspectul social presupune oformarea socială a înfățișării, caracteristici verbale, extralingvistice, proxemice și comportamentale. Oformarea socială a înfățișării include îmbrăcămintea omului, încălțăminte lui etc. La particularitățile proxemice se referă distanța dintre interlocutori și plasarea lor reciprocă. Particularitățile extralingvistice ale limbajului presupun originalitatea vocii, timbrul ei etc. Particularitățile sociale ale individului, în comparație cu aspectul fizic, sunt mai informative.

Procesul de cunoaștere a omului include mecanisme, care denaturează reprezentările despre obiectul percepției, mecanismele cunoașterii interpersonale, reacția obiectului și condițiile în care are loc perceperea. Mecanismele, care denaturează imaginea obiectului percepției, limitează posibilitatea cunoașterii obiective a oamenilor. Cele mai importante din ele sunt: *mecanismul noutății* (prima impresie influențează formarea ulterioară a imaginii) și *mecanismul proiecției* (transferul).

2.2. Relațiile interpersonale

Relațiile interpersonale sunt legături reciproce dintre oameni, trăite obiectiv și în diferită măsură conștientizate [5, p. 361]. Ele sunt o parte componentă a interacțiunii. La baza lor stau diferite stări emoționale și particularitățile psihologice ale părților interacțiunii.

Dezvoltarea relațiilor interpersonale este condiționată de sex, vîrstă, naționalitate etc. Spre exemplu, pentru femei cele mai importante sunt particularitățile personale manifestate în procesul interacțiunii, iar pentru bărbați – calitățile de afaceri.

Procesul dezvoltării relațiilor interpersonale include *dinamica, mecanismul regulării relațiilor interpersonale și condițiile dezvoltării acestora* [5, p. 362].

Dinamica dezvoltării relațiilor interpersonale prevede următoarele: formarea, întărirea, atingerea unui anumit nivel de maturitate și, după aceea, posibila lor atenuare treptată. Relațiile interpersonale se încep de la cunoștință, apoi se dezvoltă în relații amicale, tovarășie și prietenie. Cunoștința se efectuează în dependență de normele socio-culturale ale societății. Relațiile amicale formează pregătirea pentru dezvoltarea ulterioară a relațiilor interpersonale. La etapa relațiilor de tovarășie are loc apropierea viziunilor și acordarea reciprocă a ajutorului. Relațiile de prietenie au un conținut obiectiv – unitatea intereselor, scopurilor activității etc.

Mecanismul de dezvoltare a relațiilor interpersonale este *empatia* – receptivitatea unui individ la trăirile altuia. Empatia include câteva niveluri. Primul nivel include *empatia cognitivă*, care se manifestă prin înțelegerea stării psihice a altui om (fără schimbarea stării sale). A doua etapă presupune empatia nu doar în formă de înțelegere a stării, ci și de compatimire, adică *empatie emoțională*. A treia etapă include componente cognitive, emoționale și comportamentale. Nivelul înalt de empatie condiționează emotivitatea, sensibilitatea etc.

Condițiile de dezvoltare a relațiilor interpersonale esențial influențează dinamica și formele de manifestare ale acestora. În mediul urban, în comparație cu mediul rural, contactele interpersonale sunt mai numeroase, mai repede se leagă cunoștințele și, la fel, repede se întrerup. Influența factorului temporal este diferită în dependență de mediul etnic: în culturile din orient dezvoltarea relațiilor interpersonale este încetinită, în cele din occident – mai dinamică.

2.3. Psihologia influenței interpersonale

Esența influenței psihologice se reduce la schimbul reciproc de informație și interacțiune. Influența psihologică poate fi realizată la diferite niveluri ale psihicului: la nivel conștient și inconștient.

Efectivitatea influenței depinde de sex, vîrstă, statutul social etc. Un rol deosebit de important îl joacă pregătirea profesională și psihologică a subiectului influenței.

Subiectul influenței interpersonale [5, p. 368]:

- studiază obiectul și situația în care se efectuează influența;
- alege strategia și tactica influenței;
- ia în considerație semnalele de succes sau insucces care le emană obiectul;
- organizează acțiuni contra obiectului.

În cazul cînd obiectul nu este de acord cu informația propusă și tinde să diminueze efectul influenței, subiectul poate utiliza legitățile manipulării.

Obiectul influenței, fiind elementul activ al sistemului de influență, prelucrează informația propusă, cu care el poate să nu fie de acord, iar în unele cazuri poate să încerce să-l influențeze pe subiect [5, p. 368]. Obiectul raportează informația respectivă la orientările sale valorice și experiența sa de viață, după ce ia decizia.

Procesul de influență psihologică, fiind un sistem multidimensional, include strategia, tactica, surse, metode, forme, argumentarea și criteriile efectivității influenței. Strategia reprezintă modalități de a acționa cu scopul de a influența psihologic obiectul influenței. Tactica – rezolvarea sarcinilor intermediare ale influenței psihologice prin intermediul utilizării diferitor procedee psihologice.

Sursele de influență pot fi verbale (limbajul) și neverbale (paralingvistice). La metodele influenței se referă convingerea, impunerea (la nivelul conștiinței), insuflarea, molipsirea și imitarea (la nivel inconștient). Formele influenței interpersonale pot fi verbale și vizuale. Sistemul de argumentare presupune atât dovezi cu caracter abstract, cît și cu caracter concret. Criteriile efectivității ale influenței pot fi strategice (îndelungate) și tactice (intermediare), care sunt folosite nemijlocit în procesul influenței [5, p. 368]. În calitate de criterii intermediari ale efectivității pot fi luate în considerație schimbările psihofiziologice, funcționale, paralingvistice, verbale, proxemice și cele cu caracter comportamental. Condițiile influenței includ locul, timpul comunicării și numărul participanților.

- existența unei interacțiuni între membrii grupului, care nu este obligatoriu de a fi o relație directă; interacțiunea poate avea loc și printr-un document scris sau al unei comunicări verbale;

- perceperea calității de membru, o anumită conștiință de sine, adică persoanele din grup să se vadă ele însele ca membri ai acestuia; nu orice reuniune de persoane formează un grup (de ex., călătorii la stația de troleibuze); uneori calitatea este atribuită, chiar și atunci când indivizii înșiși nu exprimă calitatea de membru al unui grup (de ex., grupurile etnice, religioase, rasiale);

- existența unei structuri specifice de statuti și roluri și a unui anumit nivel de organizare; o ierarhie internă, efectiv existentă, chiar dacă incomplet conștientizată;

- existența unui set de norme și scopuri împărtășite de membrii grupului; caracteristic este că normele și regulile de comportament sunt acceptate și susținute de membrii lor;

- existența unor acțiuni comune în care sunt implicați, într-un fel sau altul toți membrii grupului;

- existența și manifestarea unor forme de control și presiunea grupului ca întreg asupra membrilor săi, durabilitatea în timp;

- una dintre cauzele pentru care oamenii se reunesc în grupuri este un scop a cărui realizare este posibilă doar avînd condiția de membru al acelui grup.

- interdependența de destin, adică implicarea tuturor persoanelor ce alcătuiesc grupul la evenimentele care îi afectează.

3.2. Criteriile activității comune

Orice acțiuni orientate spre atingerea unui scop pot fi realizate de către un individ sau cîțiva indivizi în comun [2, p. 7]. În al doilea caz se vorbește despre *activitatea comună*.

Orice activitate comună poate fi caracterizată prin următorii criterii [2, p. 8-9]:

- 1) acțiunea (activitatea) se efectuează de către mai mulți indivizi, ce formează posibilități pentru schimb de acțiuni, informație și percepții reciproce;
- 2) prezența unui scop comun, care corespunde intereselor comune și contribuie la realizarea necesităților fiecărui individ, implicat în activitatea comună;
- 3) existența organelor de organizare și conducere;
- 4) împărțirea procesului de activitate între participanți, condiționată de caracterul scopului, surse și condiții de realizare, conținutul executorilor, ce presupune interdependența indivizilor. Activitatea comună poate fi organizată diferit:
 - fiecare participant își efectuează partea sa de lucru independent de ceilalți;

- sarcina comună se realizează concomitent de către fiecare participant;
 - are loc interacțiunea concomitentă fiecărui participant cu ceilalți.
- 5) formarea în procesul activității comune relațiilor interpersonale;
 - 6) acordul indivizilor de a acționa în comun, care poate fi exprimată în mod direct sau prin realizarea activității respective.

Anume activitatea este factorul integrativ principal de integrare și criteriul principal al grupului. Aceasta condiționează formarea unității psihice între membrii grupului: conținutul activității comune intermediază toate procesele dinamicului intragrupal și aduce la dobândirea de către grup a diverselor caracteristici social-psihologice.

Orice caracteristici social-psihologice reflectă preponderent indicii grupului ca unui microsistem social integral și relațiilor psihologice. În deosebi, aceasta se referă la caracteristicile grupului deja format.

3.3. Motivele asocierii în grup

Orice persoană aspiră să devină membru al unui grup indiferent de comunitatea națională, statutul social etc., ceea ce constituie o constantă universală a oricărei culturi. S-a evaluat că circa 80% din activitățile pe care oamenii le fac în grup pot fi făcute de unul singur și totuși oamenii se asociază mereu și extrem de divers, aceasta fiind o caracteristică a societății contemporane. Se apreciază că principalele motive ale asocierii în grup sunt următoarele: *atracția pentru activitățile grupului, simpatia pentru membrii grupului și satisfacerea nevoilor.*

- a) *Atracția pentru activitățile grupului* este considerată ca fiind una din principalele motive de constituire a grupurilor sociale. Acest motiv este susținut de dorința omului de a participa la activități de grup și mai ales de faptul că atingerea unui obiectiv este mai ușor de realizat în grup decât singur. Pot fi evidențiate mai multe tipuri de grupuri de această natură precum:
 - grupurile de muncă - formate pentru a realiza o sarcină mai eficient și mai rapid.
 - grupurile de soluționare - mai ales atunci când apar probleme legate de activități civile și sociale.
 - grupuri legislative - grupurile constituite în vederea elaborării legilor, regulamentelor etc.
- b) *Simpatia pentru membrii grupului* reprezintă un alt motiv care stă la baza constituirii grupurilor sociale. S-a pornit de la observarea că adeseori oamenii aderă la un grup nu pentru că sunt interesați de scopurile sau activitățile grupului, ci pentru că membrii grupului respectiv sunt atractivi din punct de vedere interpersonal. Grupurile care se formează pe baza atracției interpersonale apar în mod spontan. Ex: bandele de stradă, grupurile de prieteni, cluburile sociale apar și se dezvoltă ca o alternativă la interacțiunea inadecvată social.

Grupurile astfel constituite au mai multe moduri formale de susținere a activității din partea membrilor săi.

c) *Satisfacerea nevoilor emoționale*

Oamenii devin membri ai unui grup pentru că numai în cadrul unei colectivități le sunt îndeplinite nevoile emoționale de comparare, de evaluare socială. Omul în stare izolată nu are posibilitatea de a se autoevalua corect, de a-și compara abilitățile în raport cu ceilalți oameni. De aceea omul caută oameni asemănători pentru a-și evalua calitățile, abilitățile, pentru a maximaliza vizibilitatea socială a acestora.

3.4. Dinamica grupului

Dinamica grupului presupune evoluția grupului de la grupul difuz la o comunitate bine organizată. Acest proces se dezvoltă în baza unor mecanisme [2, p. 23-28]:

1. *Rezolvarea contradicțiilor intragrupale* care pot apărea, în primul rând, între potențialul crescător al grupului și activitatea ei actuală, iar, în al doilea rând, între tendința grupului de a se autorealiza și autoconfirma și tendința individului de a se integra în structura grupului. Dezvoltarea grupului este rezultat al ciocnirii tendințelor contradictorii, care apar periodic în urma necoincidenței comportamentului liderului cu așteptările membrilor grupului. Atare necoincidențe contribuie la destabilizare și conflict. Acest proces are un caracter ciclic, în care destabilizarea situației în grup se succede de stabilizarea acesteia. Rezultatul final al acestui proces este stabilirea structurii grupului.
2. *„Creditul idiosincrazic”*. Subiectul cu un statut înalt (liderul) nu este obligat să urmeze strict normele grupului, incluzând inovații în viața grupei, contribuind la realizarea mai efectivă a activității grupului și ridicând grupul la un nivel mai înalt de funcționare. Astfel, orice membru al grupului poate să se abată de la normele grupului proporțional cu contribuția sa anterioară în atingerea scopurilor grupale.
3. *Schimbul psihologic* constă în satisfacerea reciprocă a necesităților sociale de către participanții interacțiunii în grup. Schimbul psihologic este condiția necesară pentru formarea și dezvoltarea sistemului relațiilor interpersonale în grup.

În procesul dezvoltării grupului relațiile interpersonale trec prin anumite etape [2, p. 29-30]:

- 1) *orientarea* (relațiile poartă un caracter de contacte limitate, superficiale);
- 2) *schimbul emoțional de probă* (contactele sunt dese, dar superficiale);
- 3) *schimbul emoțional complet* (contactele sunt profunde, dar cuprind domenii limitate de interacțiune);

- 4) *schimbul stabilit* (contactele cuprind diverse domenii personale ale interlocuitorilor și se desfășoară atât la nivel intim, cât și la nivel superficial).

Pe parcursul trecerii prin aceste etape relațiile devin mai sincronizate, mai apropiate, crește intensivitatea schimbului de comportament verbal și non-verbal.

3.5. Structura grupului

Structura grupului reprezintă un sistem de relații intragrupale între indivizi sau microgrupe ca elemente ale acestei structuri și plasate ierarhic în „spațiul” funcționării grupului [2, p. 35].

Grupul constă din straturi în cadrul cărora funcționează diferite legități social-psihologice [2, p. 36-37]:

- **Activitatea grupului** - elementul principal al structurii grupului. Activitatea este nu doar o formațiune psihologică, ci și o caracteristică care reflectă obiectul activității grupului.
- **Primul strat nuclear** este de natură psihologică. El fixează atitudinea fiecărui membru al grupului față de activitatea grupală, scopurile acesteia, sarcinile, principiile, pe baza cărora ea se efectuează, motivarea activității și sensul social pentru fiecare participant.
- În **al doilea strat** se localizează caracteristicile relațiilor interpersonale, intermediare de conținutul activității comune (scopurile și sarcinile, procesul de efectuare) și de principiile, ideile și orientările valorice.
- **Stratul de suprafață al relațiilor interpersonale** presupune existența legăturilor (emoționale) pentru care nici activitatea comună și nici orientările valorice nu reprezintă un factor important, care ar intermedia contactele personale ale membrilor grupului.

Modelul dinamic al structurii grupului constă din 2 sisteme [2, p. 37-38]:

1. **Sistemul extern** se formează în urma interacțiunii grupului cu mediul înconjurător: fizic, etnic și social. Astfel apar sarcinile de a funcționa efectiv în mediul înconjurător, născute de cerințele acestuia, și se declanșează formele necesare de comportament.
2. **Sistemul intern** se formează ca rezultat al necesității grupului de a rezolva problemele mediului exterior. În urma acestui proces se constituie un nou tip de comportament, care nu este declanșat nemijlocit de mediul extern și este orientat spre problemele subiective ale grupului. Elementele acestui comportament (acțiunile, interacțiunile și sentimentele individuale) formează sistemul intern.

3.6. Normele de grup

Cerințele de rol (prescripțiile, doleanțele și așteptările comportamentului respectiv) se întruchipează în norme sociale concrete, centrate în împrejurul poziției sociale în legătură cu caracterul funcției sociale realizate de către individ prin intermediul efectuării cerințelor rolului social. **Rolul social** poate fi interpretat ca un sistem de norme, valori și posibilități de interacțiune asociate cu o anumită categorie de indivizi.

În structura normativă a rolurilor sociale pot fi desprinse 4 elemente [2, p. 40]:

1. descrierea tipului de comportament care corespunde rolului social respectiv;
2. prescripțiile (cerințele legate de comportamentul social respectiv);
3. aprecierea efectuării prescripțiilor rolului social;
4. sancțiunile – consecințele sociale ale acțiunii în cadrul cerințelor rolului social.

Un component important, ce caracterizează locul individului în grup, este sistemul relațiilor în grup, adică faptul că orice membru al grupului nu doar efectuează funcțiile sale, ci și este perceput și apreciat de alții [2, p. 40]. Prin intermediul acestor modele de comportament, care corespund fiecărui rol, într-un anumit mod controlează activitatea membrilor săi.

În unele cazuri pot apărea neconcordanțe între așteptările ce le are grupul în privința oricărui membru și comportamentul real al acestuia. Pentru a explica și determina aceste așteptări sunt formate normele de grup și sancțiunile de grup.

Cu cât mai mult există grupul, cu cât mai stabile sunt contactele membrilor acestuia, cu atât mai concordante sunt acțiunile acestora. În astfel de grupe un cerc larg de situații devin șablonate, tot mai ramificat devine sistemul normelor de grup.

Normele de grup sunt reguli elaborate de grup, acceptate de el și cărora trebuie să se supună comportamentul membrilor acestuia ca activitatea comună să fie posibilă [2, p. 41]. Astfel, normele realizează funcția de reglare a activității grupale. Toate normele de grup sunt norme sociale.

3.6. Valorile de grup

În comportamentul social sunt reflectate și **valorile sociale**, adică fenomenele și procesele vieții și ale societății vizate din punctul de vedere a sensului social care îi redă societatea și grupul social [2, p. 41]. Acest sistem de modele sistematizează experiența socială. El formează la indivizi predispoziția indivizilor la un anumit comportament social și baza pentru aprecierea lui.

Valoare socială poate avea orice obiect (material sau ideal) în cazul dacă tendințele sociale ale grupului sau ale societății sunt fixate asupra lui, perceput ca o condiție importantă a existenței acestora. Obiectul este apreciat respectiv și astfel regulează comportamentul social. Valorile sociale împărtășite de către individ sau grup devin un etalon al aprecierii comportamentului din punctul de vedere a corespunderii acestuia sistemului de valori. Elementul cel mai important al comportamentului

individului – aprecierea situației – într-o mare măsură este condiționat de sistemul de valori.

3.7. Sancțiunile de grup

Sistemul de norme, interdicțiile, prescripțiile reflectă necesitatea oricărui grup de a regula comportamentul indivizilor [2, p. 43].

Supunerea standardelor de grup nu întotdeauna este benevolă. Aceasta este posibilă atât în cazurile necoincidenței intereselor individului cu interesele grupului, cât și în cazurile când interesele grupului, percepute cândva ca proprii, cu timpul au pierdut pentru el sensul.

Grupul tinde spre păstrarea sistemului său de valori și normelor de grup. De aceea, grupul cere de la fiecare membru realizarea aceluși rol care este așteptat de la el, acel model de comportament care corespunde standardelor grupale, utilizând sancțiunile de grup. Termenul „**sancție**” înseamnă moduri operaționale de control social, care realizează funcția de integrare a grupului social, socializarea membrilor acestuia și utilizate în cazul unor acțiuni sociale concrete [2, p. 43].

Există 2 tipuri de sancțiuni sociale [2, p. 44]:

1. *sancțiuni sociale pozitive* – încurajarea acțiunilor aprobate de grup;
2. *sancțiuni sociale negative* – pedeapsa pentru acțiuni nedorite.

Calificarea acțiunilor depinde de tipul grupului și este definită de normele și orientările valorice.

Presiunea grupului, realizată în urma devierii de la standardele acestuia, are 4 funcții [2, p. 44]:

- 1) de a ajuta grupul să atingă scopul său;
- 2) de a ajuta grupul să se păstreze ca un întreg;
- 3) de a ajuta membrii grupului să creeze „realitatea” pentru raportarea acesteia cu părerile sale;
- 4) de a ajuta membrii grupului să definească atitudinea sa față de mediul social.

3.8. Conformismul

Procesul de realizare a normelor de grup în activitatea comună este nemijlocit legată de conformism.

Apartenența oricărui grup determină poziția care o ocupă individul. Dependența psihologică de grup a individului este un motiv de a accepta normele de grup.

Conformismul se dermină ca un fenomen social-psihologic care se manifestă prin schimbarea poziției proprii în cazul necorespunderii acesteia cu standardele grupului [2, p. 45].

Conformitatea este o trăsătură caracterologică, care depinde atât de trăsăturile individuale și de personalitatea membrilor grupului, cât și de particularitățile grupului

și activității lui (mărimea grupului, structura rețelelor de comunicare, gradul coeziunii de grup și compozițiile grupului).

Gradul de conformitate și orientarea lui depinde de caracterul valorilor, spre care este orientat subiectul sau grupul [2, p. 46]. Cu cât grupul este mai atrăgător pentru individ, cu atât el prețuiește apartenența sa acestui grup, cu atât mai conform este comportamentul acestuia.

Comportamentul individului este influențat nu doar de grupurile de comunicare interpersonală, ci și acele față de care el își raportează comportamentul său, aprecierea sa și a altora. Aceste grupe se numesc *referente*.

Grupul referent poate realiza diferite funcții [2, p. 49-50]:

- *funcția normativă* constă în stabilirea și impunerea standardelor (normelor de grup) în cazul capacității de a remunera sau de a pedepsi pentru neconformitate;
- *funcția de comparare* servește etalon de comparare cu ajutorul căruia individul poate aprecia pe sine și pe ceilalți.

3.9. Coeziunea de grup

Coeziunea de grup ca o unitate valoric-orientativă este o caracteristică a sistemului relațiilor intergrupale, care demonstrează gradul de coincidență a aprecierilor, orientărilor și pozițiilor grupului în privința obiectelor (indivizi, sarcini, idei, evenimente), care sunt cele mai importante pentru grup [2, p. 50].

Coeziunea de grup are 3 niveluri de dezvoltare [2, p. 52]:

- 1) *primul nivel* (relațiile emoționale interpersonale nemijlocite). Coeziunea se bazează pe contactele emoționale ale membrilor grupului
- 2) *al doilea nivel* (unitatea valoric-orientativă) are loc coeziunea ulterioară a grupului și se manifestă în coinciderea sistemului principal de valori, legat de procesul de activitate comună
- 3) *al treilea nivel* (primul strat nuclear). Integrarea grupului se manifestă prin aceea că, membrii grupului încep să împărtășească scopurile comune ale activității grupale. Dezvoltarea coeziunii se bazează pe activitatea comună.

3.10. Liderul și liderismul

Un rol important în organizarea și stabilirea grupului, catalizator al proceselor intragrupale îl joacă liderul.

Liderismul este rezultat atât al factorilor obiectivi (interese, scopuri, necesități și sarcini ale grupului într-o situație concretă), cât și al celor subiectivi (particularități individual-tipologice ale individului ca inițiator și organizator al activității grupului) [2, p. 57].

Liderul trebuie cât mai complet să manifeste speranțele, părerile și aspirațiile grupului. Cu acest scop el trebuie nu doar să cunoască bine membrii grupului, ci și să

fie informat despre dispozițiile acestora, să dispună de un anumit nivel de inițiativă și de activitate pentru a duce după sine pe alții, pentru a fi convins în corectitudinea deciziei luate și să nu se șovăiască în procesul realizării planurilor desemnate, trebuie să dețină și anumite calități volitive.

Indivizii, care dețin premisele necesare pentru ocuparea poziției de lider, pot realiza această posibilitate cu condiția că în cadrul grupului respectiv nu sunt alți indivizi care ar fi mult mai capabili de a realiza scopurile grupului.

Funcțiile liderului în grup cu nivel înalt de dezvoltare sunt [2, p. 59-61]:

- **Funcția organizatorică.** Liderul crează, organizează și conduce activitatea grupului ce aduce la coeziunea și organizarea lui.
- **Funcția de informare.** Fără informație nouă, necesară pentru funcționarea grupului, existența lui este imposibilă. Liderul organizează procesul de primire a informației, o analizează și în, cazurile necesare, o transmite membrilor grupului.

Liderul activează în 2 direcții: întreține relațiile exterioare ale grupului, primind informație din exterior, și, în același timp, adună informație despre membrii grupului.

- Liderul prognozează problemele posibile, definește orientările activității etc.
- Liderul definește limitele pentru încălcarea cărora sunt prevăzute sancțiuni corespunzătoare. Membrii grupului raportează comportamentul său la comportamentul liderului. El activ participă în formarea viziunilor și părerilor, pozițiilor și convingerilor tuturor membrilor grupului.
- **Funcția de disciplinare.** Liderul pedepsește, definește forma pedepsei, modul de realizare și executorul, rezolvă diferite conflicte.

Întrebări de verificare:

1. Ce este un grup social?
2. Care este factorul principal al integrității grupului social?
3. Care sunt motivele asocierii în grup?
4. În ce constă dinamica grupului?
5. Ce legități funcționează în straturile grupului?
6. Ce formațiuni apar în grup în procesul formării grupului?
7. Ce procese se desfășoară în grup pe parcursul formării și dezvoltării acestuia?
8. Descrieți fenomenul liderismului.

PSIHOLOGIE: CURS INTEGRATIV
NOTE DE CURS

1. Golu Mihai. Fundamentele psihologiei. Vol. I și II. București: Editura Fundației România de Măine, 2007.
2. Бужор В.Г., Гуцуляк В.И. Групповая преступность: методологические основы изучения и классификации. Монография. Кишинэу, 1998. 147 с.
3. Дмитриева Н.Ю. Общая психология. Конспект лекций. М.: 2007. 128 с.
4. Маклаков А.Г. Общая психология. СПб.: Питер, 2008. 583 с.
5. Психология. Учебник для гуманитарных вузов/Под общей ред. В.Н. Дружинина. СПб.: Питер, 2009. 656 с.